

IV Dio

UČEŠĆE
POSAVSKO-TREBAVSKOG
NOP ODREDA U BORBAMA
ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE
POSAVINE I TREBAVE

1. *VOJNO-POUTIČKA SITUACIJA U POSAVINI I NA TREBAVI
POČETKOM 1945. GODINE*
2. *POD KOMANDOM 23. DIVIZIJE*
3. *POD KOMANDOM 25. divizije*
4. *BORBE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE POSAVINE I TREBAVE*

VOJNO-POLITIČKA SITUACIJA U POSAVINI I NA TREBAVI POČETKOM 1945. GODINE

Istočna Bosna je od novembra 1944 do aprila 1945. godine, zbog povlačenja dijelova grupe armije »E« i obezbjeđenja desnog boka njemačke grupacije u Sremu, imala veliki operativno-strategijski značaj za neprijatelja zbog toga se on na toj teritoriji žilavo branio. Na desnoj obali Save i u donjem toku Bosne držao je jake snage u Bijeljini, Brčkom, Bosanskom Šamcu, Gračanici, Derventi i Doboju. Ta mjesta je pretvorio u veoma jaka uporišta, a komunikacije Bijeljina-Brčko, Čelić-Brčko i Brčko-Gračanica obezbijedio je nizom manjih uporišta.¹

U decembru 1944. godine izvršena je reorganizacija i objedinjavanje ustaških, domobranskih i zelenokadrovskih jedinica pod jednu komandu. Ustaške jedinice su reorganizovane u 12. ustaški zdrug sa sjedištem u Brčkom, na čelu sa komandantom, bojnikom Petrom Dujićem. Zdrug je imao 1. bojnu u Brčkom, 4. na području Gračanice, 3. i 6. bojnu na sektoru Bosanski Šamac-Odžak-Modriča-Orašje, a 8. bojnu u rejonu Županja-Babina Greda. Komandant 6. bojne bio je poznati krvolok ih Kladnja - Avdan Hasić. Najveći koljači te bojne bili su ustaše iz 3. satnije, pod komandom Rajkovčića. Osmu ustaška bojna će u martu 1945. izvršiti stašan masakr u Orašju.²

Zelenokadrovске i domobranske jedinice objedinjene su u 3. gorski zdrug, čije se sjedište nalazilo u Gračanici. Po-

¹ Oslobođilački rat, knjiga 2, str. 516.

² Druga ustaška bojna je ranije nosila naziv 36. bojna; Treća je postala Četrnaesta, a Četvrta - 25. ustaška bojna.

slije ubistva Nešeta Topčića, za komandanta zdruga je došao potpukovnik Anđelko Švab.³ Oba zdruga ušla su zajedno sa 2. pionirskim bataljonom u sastav 12. hrvatske divizije u kojoj je, na čelu štaba u Brčkom, bio pukovnik Slavko Cesarić.

U svom povlačenju iz Grčke, u januaru 1945, u Brčko je stigao 13. puk i pionirski bataljon 7. SS Princ Eugen divizije. U gradu se, jedno vrijeme, nalazio i operativni dio Štaba divizije.

Još ranije, u periodu od 13. do 19. novembra 1944. godine, u rejon Brčkog su stigli dijelovi bijelogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa (RZK), koji je početkom 1943. godine formiran u Srbiji od ruskih emigranata koji su izbjegli iz svoje zemlje poslije pobjede oktobarske revolucije. Korpus je popunjavao zarobljenim pripadnicima Sovjetske armije koji su se javili dobrovoljno ili su bili prisiljeni da stupe u službu okupatora. U Brčkom je stacioniran Štab 2. puka, u Čeliću Štab 1. puka sa 1. bataljonom, a u okolnim selima ostale jedinice.

Poslije poraza u borbama za Tuzlu, četničke snage iz Srbije su se razdijelile na dva dijela. Ostaci 1. 2. i 3. divizije Srpskog udarnog korpusa, u stvari jedinice Nedićeve Srpske državne straže (SDS), koje su pred povlačenje iz Srbije na osnovu sporazuma između Milana Nedića i Draže Mihailovića došle u sastav četnika, povukle su se preko Spreče na jug. Njih je gonila 17. majevička brigada i nanijela im teške gubitke. Nevidjevši drugog izlaza došli su na sektor Maglaj-Zavidovići, gdje su ih Nijemci prihvatili i odvezli u Sloveniju. Drugi dio četnika iz Srbije, iz doline Krivaje, krenuo je preko Ozrena na Trebavu, pa su se tamo našle: grupa korpusa Gorske garde, Rasinsko-toplička grupa korpusa, Mlavsko-smederevska grupa korpusa, Južnomoravska grupa korpusa, Timočki, Valjevski, Avalski korpus i još neke jedinice.⁴ Ovi zvučni nazivi ne odgovaraju jačini i brojnom stanju tih jedinica. Četnički korpusi su zapravo bili taktičke jedi-

³ Ostaci 1, 2, 6. i 7. bojne 3. gorskog zdruga nalazili su se na sektoru Zvornik-Bijeljina, 3. bojna je bila u rejonu Puračić-Lukavac, 5. bojna u rejonu Miričine, 10. bojna u Gradačcu, 8. bojna oko Čelića, a 4. i 9. bojna oko Gračanice. (Zbornik IV, knj. 31, dok. 161, str. 826).

⁴ Zbornik IV, knj. 32, dok. br. 20, str. 110-118, primjedba 6-33.

nice, jer im brojno stanje nije prelazilo 500-1000 ljudi, a brigada 80-200. Da bi pojačao brojno stanje svojih oslabljenih jedinica, Draža je izdao posebnu naredbu o mobilizaciji stanovništva na Trebavi i u Posavini, 20. januara 1945, a za njenog izvršioca imenovao je pukovnika Dragutina Keserovića.

Operativni dio četničke vrhovne komande na čelu sa Dražom Mihailovićem i nekim članovima ravnogorskog četničkog Nacionalnog komiteta stigao je u Kožuhe 6. januara. Odatle se ubrzo premjestio prvo u Tarevce, pa onda u Vranjak i Koprivnu, gdje je ostao do svog povlačenja iz istočne Bosne. Drugi dio četničke Vrhovne komande bio je na sektoru Olovo-Čevljanovići. Dolaskom četničke grupe Pavla Đurišića iz Crne Gore, pokrenuo se i drugi dio četničke Vrhovne komande, pa je kasnije, zajedno sa Đurišićevim četnicima, preko Ozrena stigao na Trebavu.

Tako su se početkom 1945. godine na području Brčkog, Posavine i Trebave našle jake njemačke i ustaško-domobranske snage koje su povezivale neprijateljski front na Drini i u Sremu sa njegovim frontom u donjem toku rijeke Bosne i na putu Doboj-Brod, kojim su se povlačile njemačke jedinice iz doline Neretve i Bosne. Njima su se početkom januara pridružile, pored jedinica četničkog Trebavskog i Majevičkog korpusa, četničke jedinice iz Srbije pod komandom Draže Mihailovića koje su održavale front od Gračanice preko Gradačca do Brčkog, i time popunile praznine u njemačkom i ustaškodomobranskom borbenom rasporedu.

U Posavini i Trebavi Draža Mihailović i njegov Nacionalni komitet nastojali su da pridobiju srpsko, muslimansko i hrvatsko stanovništvo. Držali su zborove i konferencije po selima i varošicama nastojeći da stanovništvo pridobiju za svoju politiku, ali u tome nisu imali uspjeha. Sam Draža Mihailović je držao zborove u Gradačcu i Modriči, govorio o potrebi stvaranja »bratske kraljevine«, o tome da Muslimani i Hrvati treba da stupe u »Nacionalni front protiv najljućeg neprijatelja - partizana«, da su Muslimani dio srpskog naroda i da treba da stave kokarde. Govorio je da su Englezi otkazali pomoć partizanima i da sada pomažu jedino četnike, da su partizani razbijeni kod Tuzle, a za borbe 23. srpske

divizije da nisu Srbi, nego Bugari i Rumuni. Tražio je od građana Gradačca i okoline da mu daju zajam od 100 miliona kuna.

Shodno odlukama četničkog kongresa u selu Ba (od januara 1944) na Trebavi i Posavini su formirani lokalni nacionalni komiteti i odbori ravnogorske omladine. Četnici su naročito bili zainteresovani da za svoju politiku pridobiju Muslimane. Sa Dražom su stigli na Trebavu Mustafa Mulačić, potpredsjednik četničkog Nacionalnog komiteta i predratni poslanik za gračanički srez, te beg Muhamed Preljubović iz Bijeljine, komandant četničkog Muslimanskog korpusa koji je imao svega⁵ dva vojnika, zatim komandanti zelenog kadra koji su sa četnicima vojnički saradivali u borbama protiv jedinica NOV i POJ. Zelenokadrovci su zajedno sa četnicima držali garnizone u Gradačcu i Modriči i učestvovali u napadu na Srebrenik koncem 1944. i u borbama oko komunikacije Brčko-Gračanica, od januara do marta 1945. Draža je tako stvorio, kako je sam govorio, »nacionalni front borbe protiv partizana«. Međutim, narod je ubrzo uvidio da je Draža okupatorov sluga. Posavcima i Trebavcima nisu mogli promaći, Dražini kontakti sa ustašama i Nijemcima, dotur municije iz njemačkih magazina iz Brčkog i Doboja. Do svih sela u Posavini i na Trebavi, i pored četničkih straža, dopirale su vijesti o pobjedama NOV i POJ. Bližio se čas konačnog oslobođenja zemlje. Znali su to i mnogi četnici. Neki su prelazili na stranu jedinica NOV i POJ, a drugi nastojali da se zadrže oko svojih kuća i sačekaju dan oslobođenja.

O stanju domaćih četnika rječito govori slijedeći primjer. Prilikom jednog napada jedinica Posavsko-trebavskog odreda na četnike u Krečanama, četnici su putem pisma, kojeg su poslali po jednom seljaku, zamolili da se prekine paljba i da partizani prime njihov prijedlog. Jedan od pregovarača je bio Jovan Novaković, zamjenik komandanta četničkog bataljona. Oni su izjavili da se nalaze u teškoj situaciji. Napadaju ih ustaše, pljačkaju ih četnici koji su došli

⁵ Po dolasku na Trebavu, Draža je izdao naredbu o formiranju slovenačkog, hrvatskog i muslimanskog četničkog korpusa.

iz Srbije, kosi ih i tifus. Molili su partizane da ih ne napadaju. Odgovoreno im je da je jedini način da se izvuku iz teškoća - prelazak u partizane i borba protiv ustaša i četnika.⁶

U svim ovim kolaboracionističkim formacijama vladao je strah od neizvjesnosti, jer su vojnici dolazili do saznanja da uskoro predstoji potpuni krah njemačkog 3. Rajha i njegovih saveznika. Mnogi vojnici su bili mobilisani ili na drugi način prisiljeni da stupe u kvislinške formacije. Oni su živjeli u strahu od zločinaca kojih je bilo u svakoj jedinici i od njemačkih starješina i vojnika sa kojima su zajedno išli u akcije i bili im podređeni. Čekali su priliku da napuste kvislinške formacije i ona im se uskoro pružila.

Na prijedlog predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Tita, Predsjedništvo AVNOJ-a je 21. novembra donijelo odluku o opštoj amnestiji lica koja su u četničkim jedinicama učestvovala ili pomagala, ili učestvovala u jedinicama hrvatskog i slovenačkog domobranstva. Takva lica trebalo je da se prijave do 15. I 1945. i stave na raspolaganje jedinicama NOV i POJ ili narodnooslobodilačkim odborima. Amnestija je data bez obzira na to da li je krivični postupak pokrenut ili je presuda izrečena ili potvrđena. Nije se odnosila samo na lica koja su počinila ratne zločine. Tekst odluke AVNOJ-a je odštampan u Tuzli i upućen na teren, kako bi stigao do četnika, domobrana i zele-nokadrovaca. U štab Posavsko-trebavskog odreda stiglo je 600 takvih primjeraka. Uz njega je dostavljen i proglas Ob-lasnog narodnooslobodilačkog odbora. Leci sa ovim tekstovima upućeni su na teritoriju koju je kontrolisao neprijatelj, kako bi stigli do onih na koje se odnose.⁷

POD KOMANDOM 23. DIVIZIJE NOVJ

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1. januara 1945. formirana je 2. armija NOVJ⁸ od dotadašnje Južne operative-ne grupe NOVJ. U njen sastav ušli su 14. korpus (23, 25.

⁶ Izvještaji Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 10. I, 11. I, 25. I, 29. I i 9. II 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 12, str. 197, 199-200, 357-358, 394-398, 484 i 619-620).

⁷ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolne 11/101 i 12/62.

⁸ U Štabu 2. armije bili su Koča Popović, komandant; Blažo Lompar, politički komesar i Ljubo Vučković, načelnik štaba.

i 45. divizije) i 17. i 28. divizija, a pod njenu komandu stavljen je 3. korpus i jedinice pod njegovom komandom na teritoriji istočne Bosne. Zadatak 2. armije bio je da proširi postojeću slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni, da presiječe neprijateljske komunikacije u dolini Drine, a potom da težište operacija prenese u dolinu Bosne.

Prvom zapoviješću, izdatom 5. januara 1945. godine, novoformirani Štab 2. armije je odredio zone dještva potčinjenih divizija. Tako je 28. slavonska divizija postavljena na prostoriju Janja-Zabrđe-Koraj i orijentisana prema Bijeljini; 17. istočnobosanskoj diviziji postavljen je zadatak da likvidira neprijateljsko uporište u Čeliću i zatvori pravac Brčko-Tuzla; 25. srpska divizija je dobila zadatak da krene iz Tuzle i napadne neprijateljske jedinice u Vlasenici, gdje se već nalazila jedna brigada 45. divizije; 27. istočnobosanska divizija je imala zadatak da djeluje na neprijatelja na komunikaciji Han-Pijesak-Vlasenica; 23. srpska divizija da zatvori pravce ka Tuzli koji izvode iz rejona Gradačca, Doboja i Ozrena, a 38. istočnobosanska divizija je ostala u opštoj rezervi u rejonu Tuzle.⁹

Shodno toj zapovijesti, Štab 14. korpusa (čiji je komandant bio Radivoje Jovanović Bradonja, a politički komesar Đuro Lončarević) je 6. I 1945. naredio Štabu 23. divizije da dvije brigade postavi na liniju Smoluća-Puračić-Milino Selo, a sa jednom brigadom da napadne neprijatelja u Gračanici. Njena 14. brigada je od 6 do 8. januara napadala Gračanicu, ali je nije mogla zauzeti zbog jakog otpora neprijatelja. (U Gračanici se i tada nalazilo zapovjedništvo 3. gorskog zdruga sa 4. ustaškom bojnomo, te dijelovima 3, 5. i 9. bojne bosanskih planinaca.)¹⁰

Videći da početni raspored jedinica ne pruža najbolje mogućnosti za aktivna dejstva, Štab 23. divizije¹¹ je 9. januara pomjerio svoju 9. brigadu na sektor Srebrenik-Špionica,

⁹ Zbornik IV, knj. 32, dok 25, str. 138-141.

¹⁰ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 3. januara 1945. (Zbornik IV, knj. 32, dok 5, str. 75-76) i zapovijest Štaba 14. Korpusa od 6. I 1945. isto (dok. 33, str. 168).

¹¹ Štab 23. divizije su sačinjavali: Miladin Ivanović, komandant; Vojo Popović, politički komesar; Vitomir Lazarević Rutoš, pomoćnik političkog komesara i Novak Knežević, načelnik štaba.

dajući joj zadatak da uništi četnike na prostoriji Donji Hrgovi-Srnice-Bijela, a 14. brigadu je postavio na prostoriju Donja Orahovica-Huskići-Miričina-Kruševica. Svoj Prvi bataljon Štab 9. brigade uputio je 9. januara prema Srnicama, sa zadatkom da sa 1. bataljonom Posavsko-trebavskog odreda napadne to neprijateljsko uporište. Drugi bataljon 9. brigade je krenuo prema Donjem Srebreniku, Treći prema selu Straži, a Četvrti prema Špionici. Prvi bataljon 9. brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su ovladali raskrsnicom puteva u selu Srnice i odbili protivnapade četnika iz pravca sela Lukavac.¹² Drugi i Četvrti bataljon brigade i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda ovladali su selima Bijela i Hrgovi, ali su protivnapadom ustaša i četnika potisnuti iz Bijele. Sve jedinice su ponovo, po dubokom snijegu, izvršile napad i ovladale Bijelom i Cerikom. Dvanaestog januara neprijatelj je izvršio novi protivnapad jačim snagama. Uspio je da iz sela Skakave potisne 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda i 1. četu 2. bataljona 9. brigade. Štab 9. brigade je odmah intervenisao uvođenjem u borbu 3. bataljona iz rezerve i ostalih četa 2. bataljona, pa su ustaše protjerane uz gubitke od oko 30 mrtvih, 80 ranjenih i 10 zarobljenih.

Prvi i drugi bataljon Posavsko-trebavskog odreda, koji su u to vrijeme zajedno djelovali sa jedinicama 9. brigade, bili su neuporedivo slabiji od bataljona 9. brigade. Tako je, na primjer, 1. bataljon 9. brigade brojao oko 900 boraca, a 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda 118 boraca; 2. bataljon 9. brigade oko 900 boraca, a 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda 122 borca. Brojno stanje 9. brigade iznosilo je 4.148 ljudi, a Posavsko-trebavski odred sa 3. bataljonom, koji se nalazio na sektoru Maoče, brojao je svega 340 boraca.¹³

U vezi sa nepovoljnim razvojem situacije na sremskom frontu, Štab 2. armije je svojim zapovjestima od 14. i 18. januara naredio da sve jedinice preduzmu ofanzivna dejstva, kako bi olakšali situaciju snaga 1. armije u Sremu. Štab 23.

¹² Tom prilikom poginuo je vodnik Đulaga Delić iz Čehaja, a ranjeni su Nedo Pisarević i Zijah Bičić.

¹³ Ivan Džina Gligorijević: Deveta srpska brigada, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1971. str. 253-255.

divizije je odlučio da napadne neprijateljske jedinice koje su se utvrdile u Gradačcu. U vezi s tim on je 9. brigadu i dva bataljona (1. i 2.) Posavsko-trebavskog odreda uputio prema Gradačcu, a na liniju Srnice-Špionica upućena je 7. srpska brigada.¹⁴

Gradačac, Srnice, Kerep i okolna sela zaposjeli su četnici Avalskog i Trebavskog korpusa, na čelu sa majorom Nikolom Kalabićem, zloglasnim četničkim komandantom.

U svim jedinicama Posavsko-trebavskog odreda izvršene su pripreme za ovu akciju. Održani su partijski i skojevski sastanci i četne konferencije. Na čelu svih grupa određene su starješine iz komandi četa i štabova bataljona.

Lijeva napadna kolona koju su sačinjavali 1. i 4. bataljon 9. brigade,¹⁵ brigadna artiljerija i 1. i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda, napadala je Gradačac cestom preko Humaka, a desna napadna kolona (2. i 3. bataljon 9. brigade), koja je prethodno morala voditi borbu u Porebričama sa jednom kolonom četnika i ustaša obučenih u njemačke uniforme, napadala je iz pravca Donje Mionice. Rezerva se nalazila u Kerepu. Napad je trebalo početi 16. januara u 18. časova, ali zbog zakašnjenja desne napadne kolone, odgođen je za 2-3 sata. Lijeva napadna kolona, u čijoj se prethodnici nalazio Posavsko-trebavski odred, razbila je Kalabićeve četnike (Kalabić je tada jedva umakao) i podržana jakom artiljerijskom vatrom, ušla prva u grad i oko pola noći ga zauzela. Neprijatelj je bio razbijen. Razbježali su se na sve strane, ali je u Kuli ostalo 50-60 četnika koji se nisu mogli izvući, pa su se utvrdili čekajući pomoć od Nijemaca. Neprijatelj je imao 28 mrtvih, oko 50 ranjenih i 6 zarobljenih. Gubici 9. brigade i Posavsko-trebavskog odreda iznosili su 5 mrtvih, 10 ranjenih i 12 nestalih. Jedinice brigade i odreda su imale zadatak da se održe na dostignutoj liniji i da vrše izviđanje u pravcu Modriče, Bosanskog Šamca i Gračanice.

¹⁴ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 16. I 1945. (Zbornik IV. knj. 32. dok. 81. str. 384.).

¹⁵ U to vrijeme Štab 9. srpske brigade su sačinjavali: Jovan Kecman Ceda komandant, Tošić Nedeljko politički komesar, Luka Leković pomoćnik političkog komesara i Jovan Labus načelnik štaba.

Sutradan, 18. januara, 1. bataljon 9. brigade se nalazio u Skugriću, 2. bataljon na putu prema selu Bare, 3. bataljon je orijentisan u rejon sela Donja Lukavica, a Četvrti se nalazio u Donjoj Mionici, dok su neke čete 9. brigade i Posavsko-trebavski odred ostali u Gradačcu, sa zadatkom da unište neprijateljsku grupu koja se zatvorila u kuli. Tog i sljedećeg dana nastavili su se naizmjenični napadi na kulu, a neprijatelj je često otvarao vatru prema položajima odreda. Kada je komandant Posavsko-trebavskog odreda Pero Bosić primijetio da se nekoliko četnika kreće u kuli, izašao je iz zaklona i gađao puškomitraljezom, koji je uvijek uzimao čim bi započela borba. Izloživši se neprijateljevoj vatri bio je pogođen rafalom u stomak. Rana je bila smrtonosna. Izdahnuo je sutradan u Srebreniku na putu za Tuzlansku bolnicu. Čuvši za smrt svog omiljenog komandanta, svi borci i stariješine su bili veoma ožalošćeni i još više ogorčeni na četnike. Štab odreda je donio odluku da se kapija na Gradini razbije ručnim bacačima (đonbulima) i da bombaši izvrše juriš na kulu i unište četnike. Po četama i bataljonima su održani partijski i skojevski sastanci. Svi članovi Partije i SKOJ-a prijavili su se za bombaše. Vidjevši to i ostali borci su se masovno javljali, želeći da na taj način osvete smrt svog voljenog komandanta. Od velikog broja dobrovoljaca bombaša, puškomitraljezaca i automatičara, formirana je jedna udarna grupa. Grupa se u rano jutro privukla kuli i upala u njene prostorije, ali tamo nije nikoga zatekla. Prethodne noći 19/20. januara, zahvaljujući pomrčini i magli, četnici su se pomoću konopca i opasača spustili niz zidine i izvukli iz kule. Posljednji koji su se spustili uhvaćeni su.

Tako je na vratima svoje rodne Posavine, od metka četničkog izdajice ispaljenog iz srednjovjekovne kule u koju su se uvijek sklanjali oni koji su činili zločine nad narodom, poginuo Pero Bosić, neustrašivi borac mnogih bitaka koje su partizani istočne Bosne vodili na svom teškom putu ka slobodi.

Pušku je uzeo jednog septembarskog dana 1941. godine i uputio se ka Ozrenu, gdje je plantio ustanak. Skromnog posavskog mladića ubrzo su upoznali borci Ozrenskog NOP odreda u borbama na Lipačkom kamenolomu i u akciji na Turiji, a borci 6. istočnobosanske brigade u borbama u zeničkom kraju, kod Vlasenice, na Visu u dolini Spreče, na Maleševcima, Romaniji, Birču, Milan-planini i drugim mjestima. U martu 1943. našao se

u 1. majevičkoj brigadi i krenuo na Sutjesku kao komandir 1. čete 1. bataljona, u kojem su se uglavnom nalazili prekaljeni borci iz Majevičkog NOP odreda, iz 1941. godine. U teškim borbama u petoj ofanzivi dva puta je ranjavan, a u jednom jurišu je teško ranjen. No Pero ni u takvom stanju nije htio ostati u bolnici, nego je našao načina da opet uđe u stroj brigade.

Kada su partizanske jedinice oslobodile Posavinu i Trebavu, u ljeto 1943. godine, Pero postaje komandant bataljona u Posavskom NOP odred, a u proljeće 1944. godine i komandant Posavsko-trebavskog odreda. Sa svojim Posavcima i Trebavcima prokrstario je Posavinu, Trebavu, srednju Bosnu, Mahnjaću, Monj i Konjuh, tukao se sa neprijateljskim vojskama, u jurišu bio prvi, a u povlačenju posljednji.¹⁶

Okružni komitet KPJ za Posavinu i Trebavu je donio odluku da se Pero Bosić sahrani u Gradačcu, ali je ona naišla na snažno protivljenje Srebreničana, koji su tražili da se Pero sahrani u njihovom mjestu, jer je u zadnja 4 mjeseca bio neprekidno sa njima. Pero i odred su bili čvrsta garancija stanovništvu da neprijatelj neće moći stupiti ponovo u Srebrenik. Sahrana je, u prisustvu čitavog stanovništva Gradačca i mnogobrojnih Srebreničana i stanovnika okolnih sela, obavljena u Gradačcu. U momentu kada je sanduk sa tijelom puštan u raku, Srebreničanin Mustafa Mujezinović je povikao: »Stanite i mi imamo nešto da kažemo. Tražili smo da Peru sahranimo u Srebreniku, a vi niste dali. Evo, donijeli smo grudu srebreničke zemlje da je stavimo u njegov grob«.

Okružni komitet KPJ je uputio prijedlog da se za novog komandanta odreda postavi major Nikola Simić, komandant Posavsko-trebavskog područja, smatrajući da on ima najviše vojničkog znanja i iskustva i da je vrlo popularan u narodu kao raniji komandir Posavske čete, komandant bataljona u 1. majevičkoj brigadi i komandant Posavskog NOP odreda. Štab Posavsko-trebavskog odreda predložio je Đorđa Kaurinovića iz Bukvika, koji je tada bio komandant bataljona u 20. romanijskoj brigadi. Do dolaska novog komandanta dužnost načelnika Štaba privremeno je obavljao kapetan Mile Glavaš, član Okružnog komiteta N00. Uskoro je za novog komandanta Posavsko-trebavskog odreda postavljen Cvijetin Vasić, dotadašnji zamjenik komandanta. Pošto je u to vrije-

¹⁶ Podaci uzeti iz priloga Mehmedalije Tufekčića.

me politički komesar Posavsko-trebavskog odreda Savo Živković premješten na dužnost političkog komesara Tuzlanskog NOP odreda, dužnost političkog komesara Posavsko-trebavskog odreda preuzeo je Petar Kaurinović, koji je ujedno i dalje vršio dužnost partijskog rukovodioca u odredu.¹⁷

Posavsko-trebavski odred je ostao nekoliko dana u Gradačcu kao posada. Dvadesetog januara 1945. četnici su pokušali prodrijeti u Gradačac iz pravca Modriče, Gornjeg Žabara i Bosanskog Samca. Neprijatelj je razbijen i protjeran uz gubitke od 54 mrtva i više ranjenih. Gubici 9. brigade su iznosili 18 mrtvih i 12 ranjenih.¹⁸

Polovinom januara upućena je u rejon Vlasenice njemačka 22. divizija sa zadatkom da deblokira 963. tvrđavsku brigadu i da zajedno sa njom preduzme izvlačenje, pravcem Drinjača-Zvornik-Bijeljina. U to vrijeme u Bijeljini se nalazila njemačka borbena grupa »Skenderbeg«, a u Brčkom dijelovi 7. SS divizije Princ Eugen,¹⁹ dijelovi 12. ustaško-domobranske divizije i ostaci 1. i 2. puka bjelogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa (RZK).²⁰

U vezi situacije nastale probojem neprijateljskih snaga iz Vlasenice prema Zvorniku, Štab 2. armije donio je odluku da snagama 3. i 14. korpusa zadrži neprijateljske snage i vrati ih prema jugu, a sa 17. i 28. divizijom likvidira bijeljinski garnizon, kao prihvatni punkt neprijatelja na drinskom pravcu i oslobodi što više snaga za obračun sa neprijatelj-

¹⁷ Izvještaji Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 11. 1., 25. 1., 1. 2. i 9. 2. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolne 12/199-200, 12/352, 12/357-358, 12/394-398, 12/619-620).

¹⁸ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 21. 1. 1945. (Zbornik IV, knj. 32, dok. 104, str. 407).

¹⁹ U jednom izvještaju kotarske oblasti Brčko, govori se o zabrinutosti zbog pljačke i nasilja koje vrše pripadnici njemačkih jedinica koje prolaze kroz Brčko (Arhiv VII, fond NDH k. 178, f. 6, reg. br. 1).

²⁰ Ustaški logor iz Brčkog izvještava svoje pretpostavljene 5. XII 1944. godine o postupcima pripadnika RZK: »U selu Brki uništavaju privatnu imovinu, obaraju ograde, ruše kuće, vrše nasilja nad ženama, nastoje ih nasilno polno upotrijebiti, munaru upotrebljavaju kao osmatračnicu, a listove svete knjige Kurana upotrebljavaju u klozetu«. (Arhiv VII, fond NDH, k. 178, F. 5, reg. br. 47).

skom grupacijom koja je nastupala iz pravca Vlasenice. U vezi sa ovim izdata je zapovijest potčinjenim jedinicama da zauzmu nove položaje, pa je 23. divizija dobila zadatak da smijeni jedinice 17. divizije i da sa dvije brigade zatvori pravac Brčko-Tuzla, a s jednom brigadom i brigadom 45. divizije zatvori pravac koji dolinom Spreče iz Doboja vodi ka Tuzli.²¹

Jedinice 23. divizije napustile su Gradačac 23. januara i krenule na izvršenje novog zadatka. Sedma brigada je upućena da preuzme položaje na liniji Bukvik-Žabar, a 9. brigada u rejonu Čelića i Brezovog Polja, dok je na širokom frontu, istočno od Gračanice i Gradačca ostala samo 14. brigada sa Posavsko-trebavskim odredom i 1. bataljonom 1. brigade beogradske divizije KNOJ-a.²² Posavsko-trebavski odred napustio je Gradačac 23. januara i preko Vida, Lukavca i Zelinje krenuo u Doborovce.

Četrnaesta brigada 23. divizije je postavila svoje bataljone istočno od Gračanice da spriječe prodor neprijatelja pravcem Gračanica-Tuzla. U Srnice je stigao 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a, a Posavsko-trebavski odred u Doborovce. Beogradski bataljon i odred su stavljeni pod operativnu komandu 14. brigade 23. divizije, sa zadatkom da spriječe prodor neprijatelja prema Tuzli.²³

Već sutradan, u 17.30 časova, neprijatelj je jačim snagama iz pravca Sokola i Džakula napao položaje 1. i 2. bataljona odreda, otvorivši prethodno jaku minobacačku vatru. Pošto su položaji kod Dobrovaca bili suviše izduženi (bataljoni ih nisu mogli solidno zaposjesti, zbog svog malog brojnog stanja i naoružanja - 180 pušaka i 10 puškomitraljeza, od kojih svega 5 ispravnih) i zbog brojne nadmoćnosti neprijatelja, jedinice odreda su se povukle na nove položaje: Ka-

²¹ Naređenje Štaba 2. armije od 22. I. 1945. (Zbornik, IV, knj. 32, dok. 108, str. 48CM92).

²² Bataljon je imao oko 800 boraca naoružanih puškomitraljezima i automatima i obučenih u nove uniforme. Upućen je iz Beograda polovinom januara 1945. sa zadatkom da pvoade i napadne štab Draže Mihailovića. Sa Bataljonom su došli major Viktor Kučan komesar brigade i major Veljko Dragović iz OZNE za Jugoslaviju. Bataljon je imao posebnu radiostanicu i šifru. Zadržao se u Posavini do 8. III. 1945. kada se vratio u Beograd.

²³ Ivan-Džina Gligorijević: n.d. str. 263.

petanova bina (k. 200)-Begov han-Srnice, izbjegavši opasnost da im neprijatelj dođe iza leđa, preko Vranjevca. Tog dana 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a (zvali su ga i 14. bataljon 1. armije, odnosno Beogradski bataljon) bio je na položajima oko sela Vučkovaca sa isturenim dijelovima u Kerepu i Biberovom Polju.

Slijedećeg dana, 25. januara, četnici (Valjevski korpus i Lipovačka brigada - oko 1.500 četnika) i zeleni kadar (dijelovi 12. ustaško-domobranske divizije) sa jačim snagama, stigavši preko Vranjevca na kote 373 i 309, napali su položaje Posavsko-trebavskog odreda na Kapetanovoj bini. Protivnapadom jedinica odreda neprijatelj je protjeran preko kote 309 i 373, ali su se jedinice odreda pred noć morale vratiti na ranije položaje, zbog nedostatka municije. Pred noć je neprijatelj napao i položaje Beogradskog bataljona KNOJ-a u Biberovom Polju, pa pošto je primijećena koncentracija jačih neprijateljskih snaga na Humkama kod Gradačca, bataljon se povukao i smjestio svoje jedinice u Gušte, Gornje Hrgove i Špionicu.

Sutradan, 26. januara, neprijatelj je jačim snagama obnovio napade na jedinice odreda. Poslije tročasovne borbe, uslijed nadmoćnosti neprijatelja, odred je bio prinuđen da se pod borbom povlači prema Špionici, gdje je sa Beogradskim bataljonom pružio jak otpor neprijatelju. Pošto je neprijatelj u borbu uveo nove snage i imao namjeru da prodre do Srebrenika, odred i Beogradski bataljon su se povukli preko rijeke Tinje i organizovali položaje za odbranu na liniji Gornji Hrgovi-Čehaje. Neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i više ranjenih.²⁴

Zbog takvog razvoja situacije na sektoru Doborovci-Srnice-Biberovo Polje, Štab 14. srpske brigade²⁵ odlučio je da sa svojim Drugim i Trećim bataljonom, Posavsko-trebavskim odredom i Beogradskim bataljonom napadne i protjera neprijatelja iz Srnica i Doborovaca. Tridesetog januara počeo je napad. Treći bataljon brigade napadao je iz Avdića preko Kosice i Srnica u pravcu Biberovog Polja, a Posavsko-tre-

²⁴ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1074, f. 9, reg. br. 16.

²⁵ Štab 14. brigade su sačinjavali: Jovan Mitić Đorđe, komandant; Radovan Sobota, zamjenik komesara i Milivoje Drljević, načelnik štaba.

bavski odred i Beogradski bataljon prema Kerepu, Vučkovcu i Prnjavoru. Drugi bataljon 14. brigade dejstvovao je u pravcu Sladna i Doborovaca. Neprijatelj je protjeran i 31. januara Posavsko-trebavski odred je zauzeo položaje na liniji Pilipovina (k. 309)-Kapetanova bina (k.260).

Tog dana 3. bataljon 14. brigade trebalo je da ode na novi zadatak. U momentu kada je napuštao položaje na liniji Biberovo Polje-Kupresi, bataljon, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon napale su jače četničke i ustaške snage koje su ih potisnule na liniju Hrgovi-Gušte-Špionica. Štab 14. brigade je tada odlučio da zbog brojne premoći neprijatelja nad jedinicama Posavsko-trebavskog odreda i Beogradskog bataljona, zadrži 3. bataljon na liniji Kupres-Biberovo Polje-Doborovci.²⁶

Slijedećeg dana su 3. bataljon 14. brigade, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon izvršili protivnapad i povratili izgubljene položaje. Drugog februara 3. bataljon 14. srpske brigade, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon su, bez odobrenja Štaba brigade, samoinicijativno preduzeli opšti napad na četnike. Ostavivši slabo obezbjeđenje u Srnicama (dvije čete Posavsko-trebavskog odreda) potjerali su četnike, i ujutro 3. februara ušli u Gradačac. Uslijed jačih napada neprijateljskih snaga na Srnice, i izlišnosti jedne takve akcije, a s obzirom na situaciju na cijelom frontu od Brčkog do Gračanice, ove jedinice su morale napustiti grad. Protivnik je primjetio njihovo povlačenje i prešao u gonjenje, pa su se jedinice zaustavile tek na liniji: Zubovo brdo-Mustafići-Čehaje-Avdići. Četnici su imali 6 mrtvih i više ranjenih, a partizani 2 poginula i 11 ranjenih. Zbog ove akcije Štab 14. korpusa je oštro kritikovao Štab 14. srpske brigade i ostale jedinice koje su učestvovala u akciji.

Sutradan je izvršen opšti napad na četnike i jedinice NOV i POJ su ponovo došle na svoje ranije položaje. Od 5. do 9. februara na frontu nije bilo aktivnosti ni s jedne ni s

²⁶ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1627, f. 11. reg. br. 15. Izvještaj Štaba 14. brigade od 31. I 1945. (Zbornik IV, knj. 32. dok. 176. primjedba 7. i 9. str. 763-764) i izvještaj Štaba 3. korpusa od 31. I 1945. (Knj. 32, dok. 166, str. 696).

druge strane. Posavsko-trebavski odred se nalazio na desnom krilu jedinica 14. srpske brigade, na položajima kod Srnice prema Kupresima, a Beogradski bataljon na liniji Prnjavor-Hrgovi-Donje Gušte. U borbama od 24. januara do 3. februara odred je imao gubitke od 4 mrtva i 20 ranjenih. Među ranjenima je bio i rukovodilac SKOJ-a u bataljonu, Jovica Jovičević.

Da bi olakšao težak položaj 22. divizije koja je, probijajući se dolinom Drine ka Bijeljini, bila sabijena na malom prostoru između Drinjače i Diviča, trpeći velike gubitke i ostavši sa malo municije Štab grupe njemačkih armija »E« preuzeo je 9. februara sa 724. pukom 104. lovačke divizije napad od Doboja i Gračanice prema Tuzli, a sa 734. pukom iste divizije, ojačanim artiljerijom i tenkovima, napad iz Brčkog i Bijeljine ka Zvorniku. Njemački 734. puk 104. lovačke divizije, ojačan jednim divizionom 654. artiljerijskog puka, četom minobacača i ustaškim i domobranskim jedinicama iz Doboja, Gračanice i Sokola, imao je zadatak da izvrši napad na jedinice 23. divizije NOVJ na liniji D. Čekanići i G. Orahovica-Miričina, a potom da produži napad ka Tuzli sa ograničenim ciljem.²⁷ U napadu su sadejstvovala ustaško-domobranske jedinice iz Doboja, Gračanice i Sokola i Valjevski četnički korpus, koji je napadao iz Gradačca prema Srnica i Srebreniku.²⁸

Uvidjevši da je Tuzla u opasnosti, Štab 2. armije NOVJ donio je odluku da na frontu kod Zvornika pređe u aktivnu odbranu, a da na pravcu Tuzla-Doboj preduzme ofanzivna djeljstva. U skladu s odlukom Štab 2. armije je 11. februara naredio Štabu 17. divizije da svoj sektor napada kod Zvornika preda jedinicama 27. divizije i da krene prema Tuzli. Istom zapovijesću je naređeno Štabu 28. slavonske divizije da od 7. i 9. brigade 23. divizije preuzme položaje oko Brčkog, a Štabu 23. divizije da 7. i 9. brigadu hitno uputi prema Srnica i Ratišu kako bi zatvorile pravce Gradačac-Tuzla i Gračanica-Tuzla.²⁹

²⁷ Zbornik IV, knj. 33, dok. 83. str. 341-342.

²⁸ Zbornik V, knj. 38, dok. 95-96 i Zbornik IV, knj. 33, dok. 88. str. 388-397.

²⁹ Gligo Mandić, n.d., str. 312.

Devetog februara 1945. godine, oko 5 časova, neprijatelj je napao položaje 14. brigade, Posavsko-trebavskog odreda i Beogradskog bataljona na cijelom frontu. Borba je trajala čitav dan. Sutradan su nastavljena borbena dejstva na cijelom frontu, naročito na liniji Moranjci-k. 415-Rašljevo-k. 518-Turkovići-Kamenica. Linija fronta se pomijerala naprijed-nazad. Zbog nestašice municije i gubitaka (10 poginulih i 35 ranjenih), dijelovi 14. brigade povukli su se na liniju Moranjci-Mehići-k. 596-Ratiš-Gnojnica.

Kada je 7. srpska brigada na putu za Ratiš, usiljenim maršem 10. februara stigla na prostoriju Špionica-Srnice, došla je u sukob sa četnicima koji su krenuli od Gradačca da sadejstvuju sa Nijemcima koji su prodirali od Gračanice ka Tuzli.³⁰ Došlo je do borbe kod Vučkovaca i četnici su potisnuti. Sutradan je 7. brigada krenula ka Lušnici i Muratima da zajedno sa 14. brigadom spriječi prodor Nijemaca iz Gračanice ka Tuzli. Jedanaestog februara 7. brigada je uvedena u borbu na mjestu proboja njemačkih jedinica, sa zadatkom da ovlada protivničkim prednjim položajima u Lušnici i Muratima. Tada je ubijeno 10 Nijemaca i nekoliko ranjeno. Četrnaesta brigada je istovremeno ovladala linijom k. 415-Mehići-Rašljevo. Vodeći borbu neprekidno 48 časova, 14. brigada je napadala neprijatelja na položajima kod Donjih Moranjaka, ali ga nije ispjela protjerati. Sedma brigada napala je neprijatelja na liniji Moranjci-Seona-k. 462. Tog dana, 12. februara, stigla je 9. srpska brigada sa fronta istočno od Brčkog i razmjestila se na prostoriji Dubrave-Cerik-Bijela.

Trinaestog februara 7. brigada je vršila pritisak na neprijatelja koji se utvrdio u Huskićima i Moranjcima, a 9. brigada je izvršila pregrupisanje i bila u pokretu ka prostoriji Vučkovac-Kerep-Biberovo Polje, gdje je stigla 14. februara sa baterijom protivtenkovskih topova i dvije baterije minobacača 120 mm koji su postavljeni na vatrene položaje u

³⁰ Štab 7. srpske brigade tada su sačinjavali: Vojo Ivanović Grebić, komandant; Milan Čabarkapa, politički komesar; Mišo Martinović, zamjenik komandanta; Dušan Kovačević, politički komesar i Živorad Milovanović Žika, načelnik štaba.

Srnicama. U borbama koje su vođene od 14. do 16. februara 9. brigada je potisla četničke jedinice iz Kerepa, Biberovog Polja i Međeđe.

Posavsko-trebavski odred je držao položaje i vodio borbu sa četnicima na liniji Gornji Hrgovi-Zubovo Brdo, a Beogradski bataljon na liniji Dubrave-Bijela-Cerik. Četnici i ustaše su tokom noći 18/19. februara izvršili napad iz pravca Žabara na D. Hrgove, Cerik i Vučkovac na jedinice Posavsko-trebavskog odreda, 1. bataljona 9. srpske brigade i Beogradskog bataljona KNOJ-a. Neprijateljske snage brojale su preko 1500 ljudi i uspjele su da odbace jedinice NOV i POJ zapadno od komunikacije Srnice-Kerep. Neprijatelj je protivnapadom razbijen poslije teške borbe, pa je odstupio prema Porebricama i Gradačcu. Istovremeno je neprijatelj i/ Sokola krenuo u napad i ovladao grebenom: k. 455-k. 540-k. 533, ali je protivnapadom 2. i 4. bataljona 9. brigade odbačen, pretrpjevši gubitke od 28 mrtvih i 34 ranjena.³¹

Zbog ovako ispoljene aktivnosti neprijatelja, jedinice 23. divizije dobile su zadatak da se utvrde na dostignutim linijama. Deveta brigada rasporedila je svoje bataljone na nove položaje i to: 1. bataljon - Vučkovac, 2. - Hrgovi, 3. bataljon - Monj i 4. - Vranovac. U Srnicama se nalazio Posavsko-trebavski odred, a na liniji Hrgovi-Cerik-Beogradski bataljon KNOJ-a. Na ovim položajima jedinice su ostale do 5. marta 1944. godine.

Pošto je postigao cilj da smanji pritisak jedinica 2. armije na opkoljenu 22. diviziju kod Zvornika i na položaje svojih jedinica oko Brčkog i Bijeljine, neprijatelj je, 15. februara, otpočeo povlačenje prema Doboju i Gračanici. Jedinice 23. i 25. divizije su tada izvršile protivnapade i protjeralale neprijatelja.

*

U Tuzli je od 16. do 18. januara 1945. održan sastanak plenuma Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, na kojem su, pored ostalog, razmatrana i organizaciona pitanja. Tada su imenovana nova partijska sreska rukovodstva.

³¹ Zbornik IV, knj. 34, dok. 1, str. 12.

Za Sreski komitet KPJ za Brčko imenovani su: Panto Marković (sekretar), Pero Janković, Radivoje Lukić, Lepa Kudžić, Salih Mehikić i Džemila Ajanović. Marković i Janković su uskoro primili druge funkcije, a funkciju sekretara sreskog komiteta preuzeo je Radivoje Lukić, dok je Joco Vočkić postao organizacioni sekretar Komiteta. Džemila Ajanović, koja je u komitetu trebala biti zadužena za omladinsku organizaciju, nije došla na tu dužnost, pa je umjesto nje imanovana Zagorka Lukić. U komitet je kasnije kooptiran Sulejman Čaušević.

U Sreski komitet za Gradačac imenovani su: Mehmedalija Tufekčić (za sekretara), Teufik Imamović, Ljubica Miljuš, Fadil Izić i Dana Simić. Ona je u komitetu bila zadužena za omladinsku organizaciju. Uskoro je prešla na rad u Okružni komitet SKOJ-a, a funkciju sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a tada je preuzeo Ekrem Taslidžić.

U Sreski komitet KPJ za modrički srez imenovani su Slobodan Janković (za sekretara) Panto Nikolić, Jovan Radovanović, Soka Veselić, Ahmet Ćatić i Trivo Dakanović.³²

Partijska organizacija Posavsko-trebavskog odreda u pogledu rukovođenja bila je vezana za Okružni komitet KPJ. U bataljonima su postojali bataljonski partijski biro i koje su sačinjavali sekretari ćelija u četama i pri štabovima bataljona. Sekretari bataljonskih biroa ulazili su u sastav biroa odreda kojim je rukovodio sekretar partijske organizacije odreda. Polovinom februara 1945. godine u odred je djelovalo 30 članova KPJ, raspoređenih u 8 osnovnih partijskih organizacija (ćelija). To su bili: Cvijetin Vasić, Savo Zivković, Petar Kaurinović, Bešlaga Korajkić, Rabija Mujkić, Milan Kresoja, Ivan Bumbulović, Đoko Pajić, Kadro Ramić, Milan Šljakić, Džafer Muradbegović, Hamid Aljić, Husein Zorić, Đorđe Brkić, Stjepan Tešić, Muhidin Muftić, Pavle Mihaljčić, Ilija Kaurinović, Mitar Mitrović, Ilija Milovanović, Fadil Zečić, Jovan Jeremić, Adem Gibić, Zaim Zaimović, Hasan Begić, Selena Stojčević, Alija Muslić, Muharem Ibralić, Fehim Klebić i Cviko Bosić. Još tri člana KPJ iz odreda su se nalazila u bolnici kao ranjenici.

³² Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 5122, 5021 i 5022.

Sreska rukovodstva nisu odmah konstituisana. Trebalo je da prođe izvjesno vrijeme, dok se članovi partijskih rukovodstava ne okupe. Članovi Sreskog komiteta za Brčko mogli su odmah da pođu na svoj teren, jer su mnoga naselja u tom kraju bila oslobođena i u njima stacionirane jedinice NOV i POJ, koje su ujedno pomagale i obezbjeđivale rad društveno-političkih organizacija. Sreska partijska rukovodstva za Modriču i Gradačac nisu mogla funkcionisati na svom terenu koji je bio zaposjednut jakim neprijateljskim jedinicama, pa su se kretala zajedno sa Okružnim komitetom KPJ za Posavinu i Trebavu, Komandom područja i Posavsko-trebavskim NOP odredom.

Radi lakšeg rukovođenja stvoren je jedan partijsko-politički aktiv pri Okružnom komitetu, koji je djelovao u skladu sa razvojem vojno-političke situacije na tom području. Kada su jače jedinice NOV privremeno zaposjedale dijelove posavsko-trebavskog područja, onda su i partijsko-politički rukovodioci dolazili sa njima i razvijali partijsko-političku aktivnost. Tako su i prilikom privremenog oslobođenja Gradačca (oslobodili su ga bataljoni 9. srpske brigade i Posavsko-trebavski odred u drugoj polovini januara 1945.) u grad su stigli i članovi partijsko-političkog aktiva za Trebavu i Posavinu i odmah razvili partijsku i političku aktivnost. Prema Modriči i Odžaku upućeni su članovi Sreskog komiteta za Modriču i drugi aktivisti, ali su se morali vratiti, jer se nisu mogli probiti do svog terena kroz gust raspored neprijateljskih jedinica, koje su brojno ojačale dolaskom grupacije srbijskih četnika na Trebavu i Posavinu. Grupa partijskih aktivista koja je krenula u Bukvik stigla je bezbjedno u svoje odredište.

Za vrijeme boravka u Gradačcu partijsko-politički aktivisti održali su 17 konferencija sa stanovnicima grada i okolnih sela. Jedan od problema o kojem se raspravljalo na tim konferencijama bilo je pitanje povratka izbjeglih seljaka koji su pod pritiskom četnika napustili svoja sela i pošli na Trebavu. Preduzete su mjere da se oni vrate svojim kućama, pa je odlučeno da se napiše proglas. Trebalo je da ga potpišu ugledni građani iz Posavine i Trebave, čiji potpisi bi značili garanciju da im se neće ništa desiti.

Zbog promjenjene situacije na frontu prema Zvorniku, Brčkom i Doboju, jedinice 23. divizije su morale poslije 7 dana napustiti Gradačac, a sa njima Posavsko-trebavski odred, Komanda područja i partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta KPJ. Dan prije sazvana je konferencija na kojoj su građani upoznati sa razlozima napuštanja Gradačca. Svi oni koji su se osjećali ugroženim od represalija okupatorskih i kvislinških vlasti pozvani su da sa Posavsko-trebavskim odredom pođu na oslobođenu teritoriju u Srebrenik. Pošlo je oko 80 građana, a veći broj se sklonio kod svojih rođaka i prijatelja u okolnim selima. Sa partijsko-političkim aktivom pošao je i Kemal Halilović koji je duže vrijeme proveo na ilegalnom radu u Gradačcu. Sa njim je krenuo i skojevski aktiv iz grada.

Poslije napuštanja Gradačca, partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta podijelio se u grupe.³³ Po jedan član Okružnog komiteta KPJ kretao se sa sreskim komitetima za Modriču i Gradačac, Posavsko-trebavskim odredom i Beogradskim bataljonom KNOJ-a. U štabu Beogradskog bataljona, za vrijeme njegovog boravka na Trebavi i Posavini, nalazio se Teufik Imamović kao član sreskog komiteta KPJ za Gradačac, radi koordiniranja zajedničkih akcija i kao poznavalac prilika na tom terenu.

Po dolasku u Srebrenik partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta razvio je znatnu političku aktivnost na teritoriji te opštine. Pomagao je partijskoj organizaciji Srebrenika, u stvaranju i razvijanju organizacija Narodnooslobodilačkog fronta u selima oko Srebrenika. Tako su uz njegovu pomoć formirani seoski odbori Fronta u selima Potpeć, Srpska Tinja, Lisovići, Zahirovići, Muslimanska Tinja, Donji i Gornji Srebrenik i zajednički odbor za sela Like i Kuge.

U to vrijeme u Srebreniku je djelovao Opštinski komitet KPJ i SKOJ-a koji su bili vezani za okružne komitete KPJ i SKOJ-a za tuzlanski okrug. Posebna pažnja je bila posvećena organizaciji žena, jer su one tada sačinjavale većinu sta-

³³ Na posavsko-trebavskom području u februaru 1945. god. djelovalo je 149 članova KPJ, od kojih su 42 člana bili u Komandi područja i Posavsko-trebavskom odredu, a 107 članova u partijsko-političkom aktivu i na terenu (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a kat. br. 5112).

novnika u opštini, s obzirom na to da se većina muškog stanovništva nalazila u vojsci. Reorganizovani su i prošireni postojeći odbori AFŽ u Gornjem i Donjem Srebreniku i Breziku. Svakodnevno su se održavale konferencije sa ženama, zatim usmene novine i analfabetski tečajevi.³⁴

Povodom odluke kralja Petra II da proglasi ništavnim sporazum Tito-Šubašić na cijeloj slobodnoj teritoriji su održani protestni zborovi. Tako je u Gornjem Srebreniku 26. januara 1945. godine održan protestni zbor na kojem je prisustvovalo preko 400 građana koji su nosili transparente i klicali maršalu Titu, Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ-u i Komunističkoj partiji. Sutradan je sličan zbor održan u Donjem Srebreniku, a kroz dva dana, 29. januara, i u Breziku. Sa ovih protestnih zborova upućen je maršalu Titu slijedeći telegram:

»Predsjedniku Nacionalnog komiteta, narodnom heroju drugu Titu.

Narod sela Srebrenika, koji je osjetio u punoj mjeri izdajničku kamu kraljevih četnika, okupljen na ovom protestnom zboru povodom izjave kralja-izdajnika, koji u zoru našeg oslobođenja još jednom pokušava da zabode nož u leđa našem, u krvi skovanom, bratstvu i jedinstvu, šalje Ti svoje pozdrave i izražava zahvalnost za mudro rukovođenje narodnom borbom.

Kralj Petar Karadorđević je još jednom pokazao svoje izdajničko lice. On može doći u našu zemlju samo zato da bi odgovarao pred narodnim sudom, kao i ostali ratni zločinci.

Narod slobodarskog Srebrenika izražava svoju punu odanost Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije i Tebi naš dragi druže Tito, koji si znao da očuvaš slobodu i čast naših naroda u najtežim časovima i koji ćeš sa istom mudrošću rukovoditi izgradnjom naše mlade države - Demokratske federativne Jugoslavije.

Živjela DFJ, živio AVNOJ, živio maršal Jugoslavije drug Tito.

Narod sela Srebrenika«.³⁵

Pri .Oblasnom komitetu u februaru 1945. počeo je sa radom niži partijski kurs koji je imao jednog stalnog predavača, a ostala predavanja su držali sami članovi Oblasnog komiteta.³⁶

Partijski aktiv Okružnog komiteta, po dolasku Posavsko-trebavskog odreda na teritoriju Bijela-Hrgovi-Srnice, u

³⁴ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 12/108-109.

³⁵ Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 12/352.

³⁶ Na taj kurs su početkom februara upućeni Kemal Halilović, Sofija Veselić i Ahmet Čatić, a u martu 1945. godine Perica Kosik, Remza Kapečanović, Muharem Ibralić, Džemila Ajanović, Jozo Stanić i drugi partijski omladinski rukovodioci.

februaru 1945. i sam polazi na taj teren. Grupe partijskih aktivista, među kojima su bila i 4 člana Okružnog komiteta KPJ, došle su u Bukvik,³⁷ Bijelu, Dubrave, Skakavu, Hrgove, Vučkovce, Kerep, Biberovo Polje i Srnice. U selima na pomenutoj prostoriji nisu našli organe narodne vlasti. Okupator, četnici i ustaše su ih za 11. mjeseci gotovo potpuno uništili. S obzirom na to da se nije moglo odmah pristupiti izborima za nove NOO, stvoreni su odbori NOF-a koji su u prvi mah poslužili kao most za kontakt naroda i vojske. Preko njih su partijski aktivisti nastojali politički pripremiti izbore za narodnooslobodilačke odbore. Od 10. do 19. februara održano je oko 50 frontovskih i omladinskih konferencija i izabrano 13 seoskih odbora NOF-a.

Pojedini partijski aktivisti odlazili su uz pratnju patrola odreda u sela na neoslobođenu teritoriju. Sa sobom su nosili štampu i letke. Naročito je bio tražen Front slobode. Preduzete su mjere za popis i skupljanje djece čiji su roditelji pali u borbi ili su bili žrtve okupatorovog terora. Ta djeca su upućena na oporavak u dječje domove u Srbiji, Vojvodini i Bugarskoj.

Na slobodnu teritoriju dolazio je mali broj primjeraka novina, i to uglavnom Front slobode, a rjeđe Politika i Borba. Članci su čitani po grupama, u okviru organizacija NOF-a i AFŽ, a izvjestan broj primjeraka patrola su nosile na neoslobođenu teritoriju. Za dopisničku službu u OK KPJ bio je zadužen Edhem Čamo, u sreskom komitetu Gradačac - Teufik Imamović, a u Sreskom komitetu Modriča - Panto Nikolić.³⁸

Jedinice NOV i POJ pripremale su se za konačno oslobođenje zemlje. Da bi organi narodne vlasti u selima i mjestima Posavine i Trebave mogli funkcionisati, početkom marta 1945. konstituisan je Izvršni odbor Okružnog NOO u sastavu: Mustafa Rustanbegović, predsjednik; Edhem Čamo, sekretar; inž. Milivoje Kunce, referent za privredu; dr Ham-

³⁷ U Bukviku je ponovo uspostavljen Opštinski komitet KPJ za čijeg sekretara je imenovan Boško Pantelić.

³⁸ Izvještaji OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 19. II, 6. III i 8. III. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP - Sarajevo, rolna 12/780-781 i rolna 13/318-223 i 239-240).

dija Bravo, referent za zdravstvo; Mika Stanković, referent za prosvjetu; Mile Glavaš, referent za javnu upravu; Ferdo Halaljkijević, referent za finansije; inž. Hidajet Ljubović, privremeni referent za ishranu (do povratka Davida Davidovića sa neoslobođene teritorije). Ostavljeno je da se sreski i opštinski narodnooslobodilački odbori konstituišu kada se oslobode sjedišta opština i srezova.

Okružni narodnooslobodilački odbor je preuzeo niz mjera za obnovu rada na slobodnoj teritoriji. Zbog epidemije pjegavog i trbušnog tifusa, preduzete su odgovarajuće mjere u saradnji sa sanitetom odreda, pa je u Bijeloj napravljena suha komora gdje se dezinfikovala odjeća, a ljekar odreda je, pored boraca, cijepio i stanovnike okolnih sela protiv trbušnog tifusa. Teško se dolazilo do buradi za dezinfekciju i do dezinfekcionih sredstava, a na čitavom području radio je samo jedan ljekar dr Vilim Šmugler.

Posavsko-trebavsko područje je prije rata imalo 52 osnovne i jednu građansku školu. Većina školskih zgrada je popaljena, a one koje su ostale bile su bez vrata, prozora i krovova. Ostalo je svega četiri učitelja koji su počeli da organizuju analfabetske tečajeve.

Hrane nije bilo dovoljno. Neprijateljske vojske, koje su u zadnje vrijeme boravile na ovom području, oduzele su i one namirnice koje su ljudi ostavili za sjetvu i ishranu. Naročito je stradala stoka, pa se postavio problem sjetve. Okupator je sa svojim slugama počinio veliku materijalnu štetu narodu, naročito pljačkom stoke. Pljačkali su i po kućama, naročito po onim iz kojih je neki član bio u NOV i POJ. Zbog toga, je ionako težak položaj ishrane i sjetve postao još teži.

Popravljeni su mostovi na slobodnoj teritoriji na komunikaciji Bukvik-Srnice i Srnice-Doborovci.

Okružni narodnooslobodilački odbor je podijelio 135 metričkih centi soli porodicama palih boraca i onima koji su bili u najtežoj materijalnoj situaciji. Izvjesnu količinu soli razmjenio je za namirnice koje su upućene bolnicama u Tuzli.³⁹

³⁹ Izvještaj Okružnog NOO za Trebavu i Posavinu od 8. 3. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP - Sarajevo, rolna 13/244-246).

POD KOMANDOM 25. DIVIZIJE

Kada je opasnost za Tuzli prošla i pošto su borbe kod Zvornika završene, krajem februara 1945. godine stvoreni su povoljni uslovi za prenošenje dejstava u donji tok Drine i Bosne. Štab 2. armije je odlučio da težište operacija prenese u rejone Bijeljine, Brčkog i Doboja, da bi što bolje obezbijedio lijevi bok 1. armije (Srem) i spriječio povlačenje njemačkih snaga dolinama Bosne i donjeg toka Drine. Zbog toga je orijentisao: 45. diviziju prema Doboju; 25. diviziju u rejon Srnica za dejstva prema Gradačcu i Posavini; 28. diviziju prema Brčkom za dejstva na komunikaciju Brčko-Bijeljina; 17. diviziju sa dvije brigade u rejon Janje, sa zadatkom dejstva na komunikaciju Janja-Bijeljina, a jednu njenu brigadu u rejon Lopara, radi zatvaranja pravca Brčko-Tuzla, 23. diviziju u rejon Tuzle - kao armijsku rezervu, dok je 3. korpus, po naređenju Vrhovnog štaba, orijentisan prema Sarajevu, gdje je u sadejstvu sa jedinicama 2. i 5. korpusa trebalo da učestvuje u oslobođenju ovog grada i okoline.

Nijemci su proturili vijest da imaju namjeru zauzeti Tuzlu obuhvatnim manevrom od Zvornika i Brčkog. Zbog sigurnije zaštite pravaca koji sa sjeverozapadne i sjeverne strane vode ka Tuzli, Štab 2. armije je 15. majevičku brigadu 17. divizije i Majevički NOP odred postavio 17. februara na liniju Potočari-Pukiš-Čelić-Lopare, a 23. diviziji je naredio da svoje jedinice iz rejona Dubrave-Srnice ne pomjera prema jugu.⁴⁰ U drugoj polovini februara 1945. nastavljena su borbena dejstva, na sektoru Trebave i Posavine. Tako su 7. i 14. brigada 23. divizije 24. februara 1945, izvršile napad na Gračanicu i Sokol. U Gračanicu su ušli istog dana bez borbe, a sutradan se predala i posada u Sokolu. Deveta brigada je pristupila protjerivanju neprijatelja iz rejona Džakule-Trnovci-Okići-Alići i kose Oglavak. Međutim, četnici nisu mirovali. Drugog marta napali su položaje 1. i 2. bataljona 9. brigade i Posavsko-trebavski odred na liniji Vučkovac-Kerep iz dva pravca od sela Avramovine ka Donjoj Lukavici i iz sela Medede ka liniji k. 341-k.387-k.254-k.497. Pretrpjev-

⁴⁰ Zbornik, IV, knj. 33, dok. br. 98, str. 447-448.

ši gubitke od 25 mrtvih i 43 ranjena, četnici su odustali od daljnih napada, ali su slijedećeg dana napali 4. bataljon 9. brigade na liniji Grabovac (k.427) - Borik (tt-436) iz pravca Zelinje. Pošto ni tu nisu imali uspjeha, četnici su 4. marta iznenada napali i potisli iz Bijele Beogradski bataljon. Protivnapadom, u kojem je učestvovala i jedna četa 3. bataljona 9. brigade, bataljon je odbacio četnike. Ovi četnički napadi kojima je, pretpostavlja se, rukovodio Draža Mihailović, nagovještavali su da predstoji pomeranje četničkih jedinica sa te prostorije. Štab 14. korpusa je zbog toga vršio pripreme da jačim snagama izvrši opšti napad na četnike na Trebavi i Posavini, kako bi se oslobodile jače snage za kasniji napad na Brčko i druge gradove u Posavini. Međutim, od toga je odustao, pošto se uvidjelo da ne vrijedi angažovati i trošiti na četnike jače snage i sredstva, jer bi oni opet otišli pod okrilje Nijemaca.⁴¹

Početak marta počelo je prebacivanje crnogorskih četnika sa Trebave na lijevu obalu Bosne. Već 8. marta tamo se našla četnička 1. divizija, a 10. marta 5. i 8. divizija. Četničke bolnice su prebačene preko rijeke Bosne i smještene u selima Glogovac, Trnjani, Majevac i Podnovlje, gdje se 4. marta prebacio i Draža Mihailović, dok se četnička Vrhovna komanda sa članovima Ravnogorskog Centralnog komiteta smjestila u selo Dugo Polje. Glavnina četničkih snaga iz Srbije ostala je na Trebavi sve do 13. marta, kada se, uslijed pritiska jedinica 2. armije, prebacila na lijevu obalu Bosne i organizovala odbranu na odsjeku: Lipljak (k. 277) - Kaljuge (k. 369). Na sektoru Trebave i Posavine, sa osloncem na okupatorske garnizone, ostali su ostaci jedinica Trebavskog i Majevičkog četničkog korpusa. Trebavski četnički korpus i dalje je imao nominalno 7 brigada - četiri trebavske i 3. posavske, ali je njihovo brojno stanje bilo umanjeno, a moral i borbena sposobnost vrlo slabi.

Petog marta počelo je postepeno pomijeranje jedinica 25. divizije na sjever, radi smjene 23. divizije koja je prebačena u dolinu rijeke Spreče prema Doboju, gdje se već nalazila 45. divizija⁴² Osmog marta je trebalo, po zamisli Štaba

⁴¹ Ivan-Džina Gligorijević, n.d. str. 274-279.

⁴² Isto.

25. divizije, izvesti opšti napad na četnike, ali je odgođen poslije dobijanja direktive Vrhovnog komandanta upućene Štabu 2. armije u kojoj je, pored ostalog, pisalo: »Sa neprijateljem na oba krila, u dolini Bosne i oko Brčkog i Bijeljine, opasno je uvlačiti vaše divizije i artiljeriju u posavski trokut. Mogući ispadi Nijemaca iz Brčkog i Doboja doveli bi vas u neugodan položaj. Za sada vam je nužan odmor i sređivanje jedinica za predviđene ofanzivne operacije, a čim nastupi pogodan momenat, likvidirajte Janju, Bijeljinu i Brčko i odmah ćete se baciti svom snagom na brodsku prugu«. ⁴³

Jedinice 25. divizije ⁴⁴ 11. marta su bile na sljedećim položajima:

- 16. brigada na liniji Vis (k. 521)-Spasovište-Kostići-Čitluk-Klanac (k. 654);
- 18. brigada na liniji - Mramorje-Osoje-Bajinac-Dugi breg-Jasenica-Ploča-Petrovac-Ramići;
- 19. brigada na liniji - Gušte-D. Lukavac-Vitezovac-Grabov Gaj.

Desno od jedinica 25. divizije i pod njenom operativnom komandom, na liniji Cerik-Bijela nalazio se Posavskotrebavski odred sa svoja tri bataljona.

Jedanaestog marta jedinice 25. divizije i Posavskotrebavskog odreda izvele su opšti napad na četnike na Trebavi. Tog dana bataljoni Posavskotrebavskog odreda su upali u Gradačac iz pravca Porebrice-Seljani. Nastavljeno je dalje gonjenje četnika preko Trebave ka rijeci Bosni. Trinaestog marta oslobođena je Modriča i Duge Njive, a slijedećeg dana, 14. marta, ove jedinice su dostigle liniju: Markovo brdo-Koprivska Trebava-Kožuhe-Trebavac. ⁴⁵ Istog dana je-

⁴³ Direktiva Vrhovnog komandanta JA, Štabu 2. armije za dejstva u sjeveroistočnoj Bosni (Arhiv VII, fond NOP, k. 274, reg. br. 3/4).

⁴⁴ Štab 25. divizije je bio u sastavu: Uroš Kukolj, komandant; Milojica Pantelić, politički komesar; Dimitrije Pisković Trnavac, zamjenik komandanta; Milorad Rakočević, pomoćnik političkog komesara i Voja Sekulić, načelnik štaba. Kukolja je krajem marta 1945. na dužnosti zamjenio Rajko Tanasković.

⁴⁵ Noću između 7. i 8. marta Operativna grupa 53. divizije (14. i 19. brigada i dva bataljona 1. brigade Bosansko-hercegovačke divizije KNOJ-a pod komandom komandanta divizije Đurina Predojevića i komesara Radoša Raičevića prešla je preko utvrđenih neprijateljskih položaja na komunikaciji Dobojski-Bosanski Brod i u rejonu Ritešić-Majevac-Trnjani napala skoncentrisane četnike, nanijevši im gubitke od oko 700 mrtvih i oko

dinice 25. divizije ušle su u Porebrice i Tramošnicu. Pored Gradačca i Modriče, privremeno su oslobođena sva sela i zaseoci do linije Porebrice-Brđani-Tramošnica-Čardak-Modriča, pa rijekom Bosne do Osječana. U ovim borbama 1. i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su ubili 12, a zarobili 25 četnika. Zaplijenjeno je 3 puškomitraljeza, 1 automat i 27 pušaka.⁴⁶

Sedamnaestog marta, Štab 25. divizije⁴⁷ naredio je svojim jedinicama da očiste Posavinu od neprijatelja u nekoliko etapa. Prvo je trebalo osloboditi Garevac, Čardak, Kornicu, Kladare, Miloševac i Slatinu i izbiti na liniju: Miloševac-Slatina-Tramošnica-Turić-Porebrice. Tom zapoviješću pred Posavsko-trebavski odred je postavljen zadatak da sa svoja dva bataljona napadne i likvidira neprijateljska uporišta do linije Slatina-k. 95.

Sa jedinicama 25. divizije i Posavsko-trebavskim odredom u Gradačac, Modriču, trebavska i posavska sela došli su partijsko-politički radnici i vojnopozadinski organi. Na oslobođenoj teritoriji, gdje su ranije bili četnici, naišli su na pravu pustoš, harao je pjegavi tifus. Na zborovima i konferencijama narod je iznosio brojne primjere četničkih nedjela i osuđivao četnike kao uzročnike svojih patnji i nesreća. Mnogo domaćih četnika - seljaka, krio se oko svojih kuća ili u okolnim šumama, jer nisu htjeli ići sa srbijanskim i crnogorskim četnicima, a ni sa svojim komandantom, popom Savom Božićem. Željeli su da se predaju vojnopozadinskim vlastima i narodnooslobodilačkim odborima. Taj proces se počeo sa uspjehom odvijati. Čak su i mnogi četnici

300 ranjenih. Zaplijenjeno je 59 automatskih oruđa, 4 minobacača i oko 400 pušaka. Tom prilikom mnogi stanovnici ovih sela pridružili su se jedinicama 53. divizije. Zbog uspješno izvedene akcije, štab 5. korpusa je pohvalio jedinice koje su učestvovala u napadu i njihove komandante (Zbornik IV, knj. 34, dok. 17, 23 i 65, str. 102, 149-152 388-389).

⁴⁶ Arhiv VII, fond NOP k, 1744. f. 1, reg. br. 37/1.

⁴⁷ Štabovi brigada 25. divizije su imali ovaj sastav: Štab 16. brigade komandant Mirko Zec (poginuo 29. III 1945. kod Srebrenika), kasnije Božo Đorđević; zamjenik komandanta Tihomir Kaličanin; politički komesar Svetislav Savković; pomoćnik komesara Danilo Milošević, a načelnik štaba Batrić Vujišić. Štab 18. brigade: v. d. komandant Mirko Jelić, politički komesar Miloš Stanimirović, pomoćnik komesara Vitomir Lazarević i načelnik štaba Boško Ivanović. Štab 19. brigade: Mirko Bujaković, komandant; Nikola Čelar zamjenik komandanta; Trajko Jovanović, politički komesar i Aleksa Đukić, pomoćnik političkog komesara.

koji su prešli na lijevu obalu Bosne izražavali želju da se vrate i predaju.⁴⁸

Dva dana poslije oslobođenja Gradačca počeo je funkcionisati Okružni N00. Na svojoj sjednici, 13. marta, odobrio je konstituisanje Sreskog N00 za Gradačac u koji su ušli: predsjednik Ešref Gradašćević iz Gradačca, potpredsjednik Boro Jovičević iz Sugrića i Tunja Bagić iz Ledenica, sekretar Teufik Imamović iz Gradačca i članovi: Anđelko Radić iz Zelinje, Muhamed Mehmedović, sudija iz Gradačca, Mustajbeg Ganibegović iz Mionice, Jakica Vidović iz Hrgova, Franjo Kraljević iz Cerika, Anka Kikić, učiteljica iz Gradačca, Tošo Pavlović iz G. Žabara, Fehim Halilović, učenik iz Gradačca i inž. Hidajet Ljubović iz Gradačca. Većina ovih odbornika su od septembra 1943. do aprila 1944. bili članovi narodnooslobodilačkih odbora.

U gradačaćkom srezu formirana su 2 opštinska, jedan gradski (za Gradačac) i 9 seoskih odbora. Sreski narodnooslobodilački odbor za Gradčac izvršio je i privremenu administrativnu podjelu na opštine. Srez je podijeljen na 7 opština. Počeo je popis školskih zgrada i vršena priprema za početak rada osnovne škole u Gradačcu.

Održani su zborovi i konferencije u Gradačcu, Skugriću i Tarevcima.

Okružni N00 je formirao upravu narodnih odbora u koju su kao članovi ušli: David Davidović, inž. Milivoje Kunce, Ilija Kikić, Dedo Kukuruzović, Asim Muftić, Mihajlo Novaković, Tunjo Begić i Kasim Džananović.⁴⁹

Marta 1945. u oslobođen Gradačac je došla i Komanda Posavsko-trebavskog područja. Politički komesar Komande područja i član OK KPJ, Boško Milutinović otišao je u Beograd na novu dužnost, a na njegovo mjesto je postavljen Midhat Muradbegović. Početkom marta 1945. postavljeni su mobilizacijski oficiri pri komandama mjesta, a u aprilu i obavještajni oficiri. Mobilizacijski oficir za Komandu mjesta Gradačac bio je Tošo Tovirac, za Komandu mjesta Odžak - Vid Dević, Komandu mjesta Modriča - Mirko Vuković, Ko-

⁴⁸ Arhiv VII, fond NOP, k. 1744, f. 1. reg. br. 50.

⁴⁹ Izvještaji Okružnog N00 za Trebavu i Posavinu od 10. i 15. III 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, Sarajevo rolna 13/277-278 i 288).

mandu mjesta Bosanski Šamac - Mehmedalija Subašić i za Komandu mjesta Orašje - Džemal Huskanović.³⁰

U Tuzli je održana 8. i 9. marta Oblasna konferencija AFŽ i veliki miting žena. Iz posavsko-trebavskog područja pošlo je oko 30 žena, a zatraženo je da pođe više, čemu nije moglo biti udovoljeno zbog nedostatka prevoznih sredstava, po ružnom vremenu pješke, prevaljujući samo u jednom pravcu četrdesetak kilometara.

Izbijanjem jedinica 25. divizije u donji tok rijeke Bosne, povlačenje Nijemaca dolinom te rijeke postalo je veoma ugroženo, pa je njemačka komanda Grupe armija E donijela odluku o preduzimanju operacije Maigewitter (Majska oluja), da bi se snage 2. armije koje su se nalazile na Trebavi i u Posavini, odbacile što dalje od rijeke Bosne i Save, kako bi se njemačke jedinice bezbjednije mogle povlačiti iz Bosne ka Slavanskom Brodu i dolinom Save. Bilo je predviđeno da njemačka 7. SS divizija istovremeno proдре od Vareša preko Olova i Kladnja, i da zajedno sa snagama koje su nadirale iz Brčkog, Bosanskog Šamca i Doboja osvoji Tuzlu. Ofanziva je imala cilj da rasteroži 2. armiju, prisili je na povlačenje i na odbrambene borbe i spriječi učešće njenih jedinica u sarajevskoj operaciji, i istovremeno obezbijedi bezbjedno povlačenje jedinica njemačkog 21. armijskog korpusa iz rejona Sarajeva.

U skladu s ovom odlukom, 19. marta 1945. godine, 22. njemačka divizija je sa 47. grenadirskim pukom, dijelom snaga 117. lovačke divizije i izviđačkim dijelovima 12. ustaškog zdruga, napala jedinice 25. divizije pravcem: Brka-Bijela-Srnice. Sa 16. grenadirskim pukom, koji je bio ojačan dijelovima 1. puka Ruskog zaštitnog korpusa i četnicima, izvršila je napad pravcem Žabar-Srnice, na spoj 25. i 28. divizije Jugoslovenske armije. U isto vrijeme iz Bosanskog Šamca prema Gradačcu je upućena jedna pukovska grupa 117. lovačke divizije, a od Doboja prema Gračanici i dalje

50 Arhiv VII, fond NOP-a k. 1744, f. 1. reg. br. 36/1 i 50.

prema Trebavi, pukovska borbena grupa Gajger, sa dijelovima 15. ustaško-domobranske divizije." Napad je otpočeo 19. marta u 4,30 časova, jakom vatrom po položajima jedinica 25. divizije. Odbacivši 18. brigadu sa položaja kod Turića, neprijatelj je prodro u pozadinu jedinica 25. divizije i ušao u Gradačac.⁵² Na Humkama (trig. 281) je neprijatelj napao bolnicu, komoru i druge dijelove 25. divizije. Tada je poginulo 22, ranjeno 41, a nestalo ili zarobljeno 75 boraca. Izgubljena su 2 topa, 5 minobacača, 11 puškomitraljeza, 4 automata, 6 protivtenkovskih pušaka, 145 pušaka, 47 kola, 98 konja, divizijska apoteka sav bolnički materijal i veći dio arhive. Borci divizijske artiljerije borili su se vrlo hrabro i gotovo svi izginuli.³³

Sljedećeg dana jedinice 25. divizije pružaju otpor neprijatelju sa linije: Kapetanova bina-Vranovac-Špionica-Hajdurovići-Čosići-Zeljinski potok. Tog dana Posavsko-trebavski odred (2. i 3. bataljon) vodio je žestoku borbu sa Nijemcima u selu Donjim Guštama. Zadržali su nastupanje neprijatelja sve do noći, kada su položaje predali 14. brigadi 23. divizije, koja je tada uvedena u borbu. Tog dana odred je imao 2 poginula i 5 ranjenih boraca. Među ranjenima je bila i rukovodilac SKOJ-a u odredu - Rabija Mujkić."¹

Neprijatelj je u zoru 20. marta počeo napad dolinom Spreče, nastupajući od Doboja ka Gračanici. Jedinice 45. divizije su na položajima kod Gračanice odbile sve njemačke napade, ali se noću 21/22. marta, zbog razvoja situacije na pravcima Gradačac-Srnice i Gradačac-Gračanica, divizija povukla istočno od Gračanice u koju su Nijemci ušli 22. marta.

Štab 2. armije je zbog ovakvog razvoja situacije uveo iz rezerve u borbu 23. diviziju i Drugu krajišku brigadu 17. divizije, a 25. divizija, koja je pretrpjela osjetne gubitke

⁵¹ Gligo Mandić, n. d. str. 321.

⁵² Posavsko-trebavski odred je takode učestvovao u toj borbi na položajima južno od grada. Ubio je 16 neprijateljskih vojnika, a vlastiti gubici su iznosili 2 mrtva i 3 ranjena. U povlačenju su izgubljeni 1 puškomitraljez, 4 puške i dio komore.

⁵³ Milojica Pantelić: 25. divizija, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1977, str. 186-187.

⁵⁴ Arhiv VII, fond NOP, k. 1744, f. 1. reg. br. 36/1.

(126 poginulih 283 ranjena i 150 nestalih), povučena je u rezervu i upućena na jug.

U borbama vođenim od 19. do 22. marta, neprijatelj je odbacio jedinice NOV i POJ iz Posavine ka padinama Trebave i Majevice i ovladao komunikacijama: Brčko-Bijela-Srnice, Brčko-Žabar-Gradačac-Modriča i Bosanski Šamac-Gradačac-Srnice-Gračanica." U dolini Spreče neprijatelj je potisnuo 45. diviziju ka Ozrenu i Trebavi i ovlado Gračanicom. Jedinice 2. armije zadržale su se u odbrani na liniji: 45. divizija istočno od Gračanice; 23. divizija na liniji - Špionica-Topalovići-Bandra (k. 404)-Debelo brdo (k. 484), a 28. divizija na liniji - Sandići-Potočari-Vukelje-Vujčić. Početni uspjesi su Nijemcima omogućili da organizuju izvlačenje svojih snaga iz rejonu Sarajeva, komunikacijom Sarajevo-Doboj-Brod, međutim oni nisu uspjeli da ovladaju Tuzlom i unište glavninu snaga 2. armije kao što su to planirali.⁵⁶

Od 23. do 27. marta vođene su uporne borbe sa ciljem da se spriječi dalje prodiranje 22. njemačke divizije i grupe Gajger ka Tuzli.⁵⁷

U novostvorenoj situaciji, po naređenju Štaba armije, iz armijske rezerve je pravcem Lisovići-Srebrenik upućena 2. krajiška brigada 17. divizije, sa zadatkom da zatvori pravac Srebrenik-Tuzla. Istovremeno su upućene jedna brigada 28. divizije, da napadne lijevi bok neprijatelja pravcem Karavlaška Maoča-Hajdučko brdo, i 9. brigada 23. divizije, da napadne neprijatelja u Srebreniku sa zapadne i jugozapadne strane. Borbe su nastavljene 28. i 29. marta. Bile su vrlo žestoke i jedna i druga strana trpjele su velike gubitke. U borbu su uskoro ubačene i dvije brigade 25. divizije sa zadatkom da zatvore pravac Musi. Maoča-Humci-Tuzla i pravac Srebrenik-Lisovići-Tuzla.

⁵⁵ Prije nego što je pošla u napad na oslobođenu teritoriju ustaška 8. bojna 12. ustaškog zdruga iz Babine Grede i Županje je zajedno sa ustašama iz Bazika, na čelu sa Skicom, i ustašama iz Donje Mahale, na čelu sa Gričem, došla 16. marta 1945. godine u Orašje, i izvršila strašan zločin, ubijajući nasumice stanovnike po ulicama. Tada je ubijeno 88 građana Orašja.

⁵⁶ Završne operacije, str. 437.

⁵⁷ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744. f. 1. reg. br. 36/1 i 50. •

Dvadeset trećeg marta Posavsko-trebavski odred se nalazio na položajima Gornji Hrgovi-Bijela. Brojno stanje ljudstva i naoružanja iznosilo je po bataljonima:

- 1. bataljon: 68 boraca, 7 puškomitraljeza, 10 automata i 64 puške;
- 2. bataljon: 74 borca, 5 puškomitraljeza, 9 automata i 53 puške;
- 3. bataljon: 87 boraca, 3 puškomitraljeza, 8 automata i 42 puške;
- Minobacačko odjeljenje: 16 boraca, 2 minobacača, 24 mine i 10 pušaka,
- radni vod: 10 boraca, 5 pušaka.

Odred je 18. marta poslao 60 boraca i 50 pušaka u 2. brigadu Bosansko-hercegovačke divizije Narodne odbrane. Istovremeno su u odred stupila 34 nova borca, većinom omladinci. Odred nije mogao izvršiti mobilizaciju u rejonu Građača, jer se morao brzo povući.⁵⁸

Od 20 do 29. marta Posavsko-trebavski odred se kretao na prostoriji Srnice-Srebrenik-Rašljani. Od 22 do 24. marta vodio je borbu sa četnicima i ustašama u Gornjim Hrgovima i Poklecu. Dvadeset šestog marta odred se uputio prema Bijeloj, a zatim prema selu Rašljani, gdje se smjestio, 28. marta bio je napadnut od jačih neprijateljskih snaga podržanih artiljerijom. Bio je prisiljen na povlačenje u pravcu Srebrenika, zajedno sa 4. bataljonom 9. srpske brigade. Tog dana ojačani 16. puk njemačke 22. divizije potisnuo je dijelove 23. divizije i Posavsko-trebavskog odreda, prodro pravcem Bijela-Srebrenik, izbio na liniju Karahum (k. 662)-Lepik-(k. 736)-Okresnica (trig. 815), to jest na greben Majevice i otvorio pravac prema Tuzli. Uz istovremeni napad preko Špionice, on je uspio da prijeđe preko mosta na Tinji, potisne jedinice NOV i zauzme liniju Stražba-k. 504.

U povlačenju iz Rašljana ka grebenu Majevice došlo je do prekida veze između jedinica, pa se jedan bataljon odreda sa komandantom i komesarom prebacio preko grebe-

⁵⁸ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744. f. 1. reg. br. 36/1.

na Majevice na komunikaciju Srebrenik-Brezik. Druga dva bataljona kretala su se drugim pravcem, pa su u Podorašje stigli tek 29. marta naveče. Pri prelasku ceste Srebrenik-Brezik teško je ranjen i uskoro podlegao ranama, politički komesar Odreda Petar Kaurinović.⁵⁹

Tako je poginuo Petar Kaurinović hrabri i neumorni borac, član KPJ od 1941. godine i partijski rukovodilac odreda od njegovog formiranja. Bio je iskusni komunista, koji je od odanih omladinaca stvarao članove Partije i SKOJ-a, koji su bili spremni da daju živote za ideale revolucije i socijalizma. Pao je na pragu slobode u blizini svog Bukvika, nedočekavši da doživi ostvarenje ciljeva za koje se borio još od predratnih dana, pod uticajem svog učitelja i saoborca Naste Nakića.

Poslije pogibije Petra Kaurinovića, naredbom komandanta Vojne oblasti 3. korpusa, od 31. marta na dužnost komesara odreda postavljen je Ivan Bumbulović, a za zamjenika komandanta odreda Alija Muslić, dotadašnji komandant 3. bataljona.

Prema naređenju Komande vojne oblasti 3. korpusa Posavsko-trebavski odred je došao u Tuzlu 30. marta. Treći bataljon Posavsko-trebavskog odreda ušao je u sastav 2. brigade KNOJ-a. Sa 3. bataljonom u sastav 2. brigade KNOJ-a nisu pošli rukovodioci iz Štaba bataljona, nego su raspoređeni na dužnost u Odredu. Tako je Milan Kresoja postavljen za komandanta 1. bataljona, Đoko V. Pajić za zamjenika, Kadro Ramić za političkog komesara, a Milan Kajganić za pomoćnika komesara.

Istog dana Posavsko-trebavski odred je sa svoja dva bataljona, a po naređenju Štaba 2. brigade Bosansko-hercegovačke divizije KNOJ-a, krenuo na Majevicu sa zadatkom, da protjera i uništi četničke i zelenokadrovske grupe koje su se zadržale na terenu Majevice i ometale rad pozadinskih ustanova 2. armije, čije su jedinice u to vrijeme napadale neprijateljske garnizone u Bijeljini i Brčkom. Za taj zadatak je formiran poseban štab u čijem se sastavu nalazilo sedam bataljona.

⁵⁹ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744, reg. br. 50.

Odred je krenuo na Majevicu preko Gornje Tuzle, Brijesta, Priboja i Teočaka, gdje je vodio borbe sa domaćim četnicima. Četnici su pod borbom satjerani u rejon Teočaka, gdje su opkoljeni i uništeni. Odred se zatim spustio u Semberiju. Kod Čadavice i Vršana se takođe borio sa četnicima, a zatim se preko Brezovog Polja uputio, 9. aprila, u oslobođeno Brčko.

BORBE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE POSAVINE I TREBAVE

Uoči velike savezničke prolječne ofanzive koja je bila predviđena za početak aprila 1945, opšta situacija na frontovima je bila sljedeća:

- na istočnom frontu Crvena armija je, oslobodivši u toku zime Poljsku, gotovo cijelu istočnu Prusku i Pomoraniju izbila na liniju r. Odra-Slovačke planine-Blatno jezero-Drava;

- na zapadnom frontu saveznici su izbili na Rajnu i obrazovali više mostobrana sa namjerom da što prije zauzmu Rursku oblast, a zatim da preuzmu opštu ofanzivu ka Berlinu, u susret Crvenoj armiji. Na frontu u Italiji saveznici su se pripremali za proljetnu ofanzivu na Gotsku liniju (jezero Komo-Bolonja-Toskanske planine);

- na jugoslovenskom ratištu Jugoslovenska armija je u toku jeseni i zime oslobodila Madedoniju, Srbiju, Crnu Goru, Dalmaciju sa ostrvima, Hercegovinu, jugozapadnu Bosnu i uspostavila neprekidan front od Drave do Jadranskog mora.

Njemački front, nasuprot jedinicama Jugoslovenske armije, uglavnom se protezao linijom Drava-Dunav-Šarengrad-ušće Drine-Sarajevo-Banja Luka-Bihać-Gospić-Karlobag i nije bio taktički povezan.

Prvog marta 1945. Narodnooslobodilačka vojska preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab JA. Vrhovni komandant je pred JA postavio cilj da oslobodi sve naše narode na cjelokupnoj etničkoj teritoriji.

Sve četiri armije i samostalni korpusi dobili su zadatak da prijeđu u ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje.

Druga armija koja je bila grupisana u istočnoj Bosni dobila je zadatak da u početnom periodu operacija, angažovanjem svojih divizija u dolini rijeke Bosne, obezbijedi unutrašnje bokove 1. i 4. armije, a poslije toga da djeluje opštim pravcem Doboj-Derвента-Banja Luka-Sisak-Novo Mesto.

U okviru priprema za proboj sremskog fronta, štab 1. armije je formirao tri udarne grupe divizija. U Južnu operativnu grupu ušle su 2., 17. i 5. divizija.⁶⁰ Zadatak Južne operativne grupe bio je da likvidira neprijatelja na potezu Bijeljina-Brčko-Orašje, a zatim da forsira Savu u rejonu Brčkog, i u sadejstvu sa Sremsko-bosutskom grupom divizija nastupa pravcem Gunja-Županja-Cerna, u pozadinu neprijateljskih snaga na sremskom frontu, koje bi sa fronta napala Sremska grupa divizija.⁶¹

Pred početak završnih operacija 2. armija je držala liniju Karavlaška Maoča-hajdučko brdo-Hujdurovići (jedinice 25. divizije); Pravoslavna Špionica-Bandra-Stražba-k. 472 (jedinice 23. divizije); s. Borike-Debelo brdo-Veliki brijeg-Kamenički vis (jedinice 45. divizije). Dvadesetosma divizija se nalazila u armijskoj rezervi na prostori Puračić-Bukinje-Poljice.

⁶⁰ Peta krajiška N00 divizija imala je tada u svom sastavu Prvu krajišku proletersku brigadu, Prvu jugoslovensku udarnu, Četvrtu krajišku udarnu i Artiljerijsku brigadu. Štab divizije je imao sljedeći sastav: Radomir Babić, komandant; Ilija Materić, politički komesar; Mirko Turić, pomoćnik komesara i Novo Matunović, načelnik štaba. U štabovima brigada nalazili su se:

- u Prvoj krajiškoj - Savan Kesić, komandant; Petar Simurdić, politički komesar; Đuro Vukobrat, pomoćnik komesara i Ante Bajak, načelnik štaba;

- u Prvoj jugoslovenskoj - Mirko Srđić, komandant; Aleksandar Krajačević Saša, politički komesar; Mašan Milutinović, pomoćnik komesara i Nikola Tomić, načelnik štaba;

- u Četvrtoj krajiškoj - Miloš Tanjga, komandant; Vlado Malbašić, politički komesar; Drago Šobot, pomoćnik komesara i Drago Mitrović, načelnik štaba;

- u Artiljerijskoj brigadi - Vasilije Bošković, komandant; Makso Sekulić, politički komesar; Milan Bojanić, zamjenik komesara i Jovo Nastić, načelnik štaba.

⁶¹ Gligo Mandić, n.d. str. 325-326.

Ocenjujući da je pritisak neprijatelja popustio i da je on uglavnom zadržan na cijelom frontu, Štab 2. armije je odlučio da u toku noći između 31. marta i 1. aprila prijeđe sa 23. i 28. divizijom i 2. krajiškom brigadom u protivnapad. Poslije uporne borbe jedinice JA su ovladale Srebrenikom i nastavile gonjenje neprijatelja prema Špionici.

Primjetivši, 1. aprila, da se neprijatelj na čitavom frontu u Posavini i Semberiji ubrzano povlači, Štab 2. armije i Štab Južne operativne grupe divizija 1. armije odlučili su da nastave ofanzivna dještva i što prije ovladaju Semberijom i Posavinom. Sedamnaesta divizija je istog dana napala neprijateljski garnizon u Bijeljini i 2. aprila oslobodila grad, a zatim gonila neprijateljske zaštitničke dijelove prema Brezovom Polju.⁶²

U toku 4. aprila, Južna operativna grupa divizija 1. armije prenijela je težište operacija iz rejonu Bijeljine u rejon Brezovog Polja i Brčkog.

Sa pomenutih linija sve jedinice su 5. aprila prešle u opšti napad na neprijatelja. Jedinice 2. armije napadale su pravcima Karavlaška-Maoča-Avramovina (25. divizija) i Bandra-Lukavac (23. divizija). U borbama koje su se odvijale tog dana jedinice su, svaka na svom pravcu, savladale otpor neprijatelja i do mraka izbile na liniju Hrgovi-Hajdurović-Kapetanova bina-Vranjevac-Hadžići (25. i 23. divizija). Istog dana 45. divizija je izbila na liniju Piskavica-Straževac-Karanovac-M. i V. Ostravica (na Ozrenu). Šestog aprila štab 2. armije je premjestio težište operacije sa pravca Gradačca u pravcu Doboja, orijentišući 25. diviziju sjeverno od komunikacija Gračanica-Doboj.

Šestog aprila 2. krajiška brigada je dostigla liniju Donja Zelinja-Petrovac-Gornji Lukavac; 19. brigada 25. divizije oslobodila je Gradačac i izbila na liniju Humke-Gradačac-Tu-

⁶² U štabu 17. divizije tada su bili: Blažo Janković, komandant; Milenko Stojaković, politički komesar i Uroš Kukolj, načelnik štaba. U štabovima brigada su bili: u Šestoj - Rade Corak, komandant, Zvonko Žardin, politički komesar; Milan Minić, zamjenik komandant; Stevo Klačnja, pomoćnik komesara; u Petnaestoj majevičkoj - Milorad Miklavčić, komandant; Petko Kahmi, politički komesar; Božo Hinić, zamjenik komandanta i Branko Bahrić, pomoćnik komesara; u Drugoj krajiškoj Milan Zgonjanin, komandant; Milan Makivić, politički komesar, Dušan Sovilj, zamjenik komandanta i Vlado Bajić, pomoćnik komesara.

rić, a 18. brigada 25. divizije je izbila na liniju Porebrice-Dubrava-Bijela. Jedinice 23. divizije su tog dana napale Gračanicu, oslobodile je sutradan u 7 časova i nastavile nastupanje prema Doboju, vodeći idućih dana ogorčene borbe na Becnju i Ciganištu.

Napad jedinica Južne operativne grupe divizije 1. armije, pod komandom Peke Dapčevića, otpočeo je takođe 5. aprila ujutro. Brčko je oslobođeno 7. aprila. Peta divizija i 17 divizija su se prebacile preko Save i nastavile nadiranje prema Županji, a 2. divizija, nastupajući desnom obalom Save, 8. aprila je oslobodila Orašje (sa 4. brigadom), 11. aprila Bосanski Šamac (sa 2. i 3. brigadom), poslije žestokih borbi na prilazima ovom mjestu, osobito u Hasiću.⁶³

Devetog aprila 16. brigada 25. divizije je u 23 časa oslobodila Modricu i u sadejstvu sa 19. brigadom iste divizije izbila na rijeku Bosnu, na liniju Modriča-Koprivna. Devetnaesta brigada je blokirala neprijatelja u Garevcu, koji se utvrdio u tri zidana bunkera, te u crkvi i školi. Borba je nastavljena 10. i 11. aprila. U borbi za Garevac, u kojem je bilo oko 600 ustaša, divizija je imala 25 mrtvih, 40 ranjenih i 56 nestalih boraca. Uz pomoć pojačanja, koje je dobio sa lijeve obale Bosne, neprijatelj je 11. marta iz Garevca izvršio napad na jedinice 19. brigade, uspio da ih potisne i izvršio evakuaciju ranjenika na lijevu obalu Bosne. Oko 15 časova dijelovi 18. i 19. brigade prešli su u napad i neprijatelja odbacili prema rijeci Bosni.

Poslije kraćeg odmora jedinice 25. srpske divizije su u noći 18/19. aprila prešle rijeku Bosnu i oslobodile Odžak i okolna sela. Ustaše su pošle prema zapadu, ali se nisu mog-

⁶³ Druga proleterska divizija imala je tada u svom sastavu 2. proletersku (srpsku), 4. proletersku (crnogorsku) i 3. srpsku brigadu. Štab divizije su sačinjavali: Sredoje Urošević, komandant; Milija Stanišić, politički komesar i Radomir Burić, načelnik štaba. U štabovima brigada bili su: u Druhoj proleterskoj - Ljubiša Veselinović, komandant; Branislav Joksović, politički komesar; Veselin Perović Truša, zamjenik komandanta; Vojin Đurašinović Kostja, pomoćnik komesara i Lazar Tešić, načelnik štaba; u Četvrtoj proleterskoj - Vido Šoškić, komandant; Zarija Šaletić, politički komesar; Vaso Dragović, zamjenik komandanta; Đoko Nedić, pomoćnik komesara i Jovo Samardžić, načelnik štaba; - U Trećoj srpskoj - Mihailo Gavrilović, komandant; Živojin Jeremić, politički komesar; Milorad Milošević, zamjenik komandanta, Nikola Stanišić, pomoćnik političkog komesara i Vojislav Đurović, načelnik štaba.

le probiti, pošto su jedinice JA 20. aprila oslobodile Slavon-
ski Brod. Na taj način su ih odsjekle od ostalih neprijatelj-
skih jedinica koje su se povlačile ka Zagrebu. Na povratku
prema Odžaku njima su se priključile ustaše koji su se po-
vlačili dolinom rijeke Bosne. Zajedno su se vratili i zaposjeli
fortifikacijski uređene položaje za odbranu, koji su se pro-
tezali linijom: k. 205-Svilaj-Potočani-Vlaška Mala-Prud. Sta-
novnici Odžaka su izbjegli u Modriču, Tarevce i Jakeš. Nove
borbe su vođene od 24. do 27. aprila, a odnos snaga je bio
1:1. Neprijatelj je imao 733 poginula. 365 ranjenih i 2.882 za-
robljena. Jedinice 25. divizije imale su 74 poginula i 259 ra-
njenih boraca. Od oružja i opreme zaplijenjena su 4 topa, 7
minobacača, 12 mitraljeza, 76 puškomitraljeza i 37 automata.
Izgubile su 4 topa, 3 minobacača, jednu pt pušku i 10 konja.
Neprijatelj je ipak uspio zadržati svoje položaje. Pošto je 25.
srpska divizija morala poći u sastav svoje 2. armije, koja je
u napredovanju daleko odmakla na zapad, u noći 28/29. ap-
rila, njene položaje su preuzele jedinice 27. istočnobosanske
divizije 3. korpusa.⁶⁴

Po oslobođenju Bosanskog Šamca, na osnovu odluke
Predsjedništva ZAVNOBiH-a,⁶⁵ konstituisan je sreski narod-
nooslobodilački odbor za srez Bosanski Šamac, koji je ob-
uhvatao teritoriju opština Bosanskog Šamca, Modriča i Odž-
aka. Za predsjednika je izabran David Davidović iz Milošev-
ca, za podpredsjednika Pavo Pajić iz Modriče i Ahmet Mešić
iz Odžaka, za sekretara Panto Nikolić iz Modriče, za referen-
ta za privredu Trivo Dakanović, a za referenta za zdravstvo
dr Huso Kapetanović (nalazio se tada u JA). Referent za pro-
svjetu je postao Dojčin Uzelac, referent za finansije Mehmed-
daliya Subašić iz Bosanskog Šamca i referent za upravu
Tošo Tovirac iz Tišine. Članovi odbora su bili: Vid Dević iz
Novog Grada, Mitar Lujčić iz Crkvine, Šćepo Radić iz Dubice
i Cvijetko Stojanović iz Vranjaka. Konstituisanju Sreskog
N00 u ime Okružnog N00 prisustvovao je Edhem Čamo

⁶⁴ Milojica Pantelić, n.d. str. 235-236.

⁶⁵ Prema toj odluci teritorija Bosne i Hercegovine je podijeljena na šest
okruga: sarajevski, tuzlanski, mostarski, banjalučki, bihački i travnički.
Tuzlanski okrug je imao 12 srezova: Bijeljimu, Brčko, Bos. Samac,
Gradačac, Dobo, Gračanicu, Maglaj, Kladanj, Vlasenicu, Zvornik i Sreb-
renicu.

koji mu je prenio smjernice za dalji rad. Uskoro su konstituisani opštinski NOO u Bosanskom Šamcu, Modriči, Odžaku i Orašju.

Nešto ranije formiran je sreski narodnooslobodilački odbor za brčanski srez. Za predsjednika je izabran Branko Kisić, za sekretara Salih Mehikić, a za članove Cvijan Dakić, Rifat Salihović, Joco Vočkić, Arif Zenunović i Lepa Kudic.

Desetog aprila u oslobođenom Gradačcu je održan veliki narodni zbor na kojem su govorili Milojica Pantelić, komesar 25. divizije, Teufik Imamović član sreskog komiteta KPJ i Kasim Ibrišimović.

Uporedo sa konstituisanjem organa narodne vlasti stvarani su organi unutrašnjih poslova i milicije. U svim opštinama formirani su vodovi milicije, a u srezovima čete. U prvo vrijeme bilo je svega 90 milicionera na teritoriji okruga, od toga pola u Gradačcu, a pola u Bosanskom Šamcu. Uporedo su se vršile i pripreme za postavljanje opštinskih i sreskih sudova. U pripremama se nailazilo na znatne teškoće, jer se oskudijevalo u stručnom kadru i pomoćnom osoblju. Na čitavom Posavsko-trebavskom području bila su svega 2 pravnika.

Na teritoriji sreza Bosanski Samac, djelovalo je 59 članova i 3 kandidata za članove KPJ, a na teritoriji sreza Gradačac-36 članova. U Komandi područja i u komandama mjesta bilo je 24 člana, a u Posavsko-trebavskom odredu 36 članova KPJ i 5 kandidata. Odlukom Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, partijska organizacija opštine Srebrenik ponovo je pripala Okružnom komitetu za Trebavu i Posavinu pošto je od februara 1944. bila u sastavu Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu. Istom odlukom partijska organizacija iz Bukvika pripala je Sreskom komitetu za brčanski srez.

Okružni komitet je, poslije odlaska nekih članova na druge dužnosti, radio u okrnjenom sastavu. Imenovan je novi sreski komitet za srez Gradačac, u sastavu: Mehmedalija Tufekčić, Teufik Imamović, Fuad Suljić, Dana Simić, Mile Glavaš i Gojko Šarkanović. Predviđeno je da u komitet uđe i komesar Komande mjesta Gradačac - Esad Taslidžić. U isto vrijeme imenovan je i novi sreski komitet za bosanskošamački srez, u sastavu: Slobodan Janković (sekretar),

Panto Nikolić, Ahmet Čatić, Mehmed Mujbegović i Trivo Dakanović. Sreski komitet za brčanski srez imao je tada slijedeći sastav: Radivoje Lukić (sekretar), Salih Mehikić, Joco Vočkić, Lepa Kuđić, Zaga Lukić i Sulejman Čaušević. Poslije oslobođenja Brčkog, za sekretara sreskog komiteta KPJ došla je Nada Manojlović. Sekretari sreskih komiteta po svojoj funkciji su bili i članovi Okružnog komiteta.⁶⁶

Ostaci četničkih i ustaških bandi još su krstarili teritorijom Posavine i Trebave. Poslije prelaska jedinica JA preko rijeka Bosne i Save, na tom terenu više nije bilo vojnih jedinica i ustanova, izuzev Komande područja i komande mjesta koje su imale malo naoružanog ljudstva. Zbog toga je Okružni komitet nekoliko puta, u drugoj polovini aprila, tražio da se u okolinu Gradačca iz Posavine upute jedinice Posavsko-trebavskog odreda koje bi političkim radnicima i organima narodne vlasti pomogle i obezbjeđivale njihov rad.

Posavsko-trebavski odred je 10. aprila iz oslobođenog Brčkog krenuo preko Bukvika i Žabara prema Orašju. Odred je dobio zadatak da uništi ostatke četničkih i ustaških jedinica, koje su se krile oko posavskih sela, da vrši mobilizaciju ljudstva i da politički djeluje među stanovništvom, osobito među onima koji su bili zaplašeni zbog neprijateljske propagande. Odred je pomagao i pri radu organa narodne vlasti i pružao im zaštitu. Došlo je do znatnog priliva novih boraca u jedinice odreda. Dolazili su i oni koji su silom mobilisani u neprijateljske formacije. Oni koji su se krili, a nisu bili krivi, obavještavani su preko prijatelja i rođaka da se predaju, jer im se ništa neće dogoditi. Vrlo brzo odred je narastao na oko 1000 boraca. Od toga broja, po naređenju komande Vojne oblasti 3. korpusa, upućeno je 200 boraca u Dopunski bataljon 3. korpusa u Gračanicu. Tako je, 30. aprila, Posavsko-trebavski odred brojao 796 boraca.

Umjesto ranijeg 3. bataljona koji je upućen u 2. brigadu KNOJ-a, formiran je novi 3. bataljon. Za komandanta 3. ba-

⁶⁶ Na teritoriji opštinskog komiteta Bukvik djelovalo je 10 članova KPJ, a na teritoriji opštinskog komiteta Vražići 19 članova (čelije u Vražićima, Brnjiku, G. Rahiću i Koraju). Pored toga, postojale su partijske organizacije u ustanovama sreza i pri komandama mjesta Brčko i Celić. (Arhiv VII, IRP, Sarajevo, zbirka NOR-a kat. br. 5036 i 5022).

taljona prvo je postavljen Nedo Pisarevič, a za komesara Stjepan Tešić. Zbog odlaska Kadre Remića na partijski kurs, za komesara 1. bataljona postavljen je Muharem Ibralić.

U Posavini Posavsko-trebavski odred nije naišao na jači otpor zaostalih neprijateljskih jedinica, jer su se one krile po malim grupama. Od polovine do kraja aprila ubijeno je 15 neprijateljskih vojnika, a vlastiti gubici su bili 1 mrtav i 1 ranjen (komesar 2. bataljona Ilija Kaurinović).

Na prostoriji Novi Grad-Vlaška Mala-Odžak-Mrka Ada-Balegovac-Dubica ostala je, poslije povlačenja Nijemaca, jača ustaška formacija od oko 4.000 pripadnika uglavnom 12. i 15. ustaško-domobranske divizije.⁶⁷ Oni su ranije imali zadatak da kao bočna zaštitnica štite izvlačenje njemačkog 21. korpusa iz doline rijeke Bosne preko Bosanskog Broda. Utvrdili su se u trouglu koji čine rijeke Bosna i Sava i planina Vučjak, i izradili sistem odbrane u vidu stalne i polustalne fortifikacije, gdje su u velikom broju bili zastupljeni bunker i povezani podzemnim skloništima i streljačkim rovovima punog profila. U međuprostorima su bili iskopani streljački zakloni punog profila, sa pojedinim mitraljeskim zaklonima. Svako naseljeno mjesto je pretvoreno u otpornu tačku. Vlaška Mala, kao glavna otporna tačka, bila je najjače utvrđena. Pored velikog trospratnog bunkera, opasanog sa tri reda bodljikave žice, za odbranu je pripremljena velika školska zgrada. Ostala sela i zaseoci su također bili dobro utvrđeni, a naročito Gornja Dubica i Prud u kojima su postojali trospratni bunker i. Od naoružanja su imali 8 topova, 9 minobacača, 29 mitraljeza, 133 puškomitraljeza sa dosta municije.

⁶⁷ U navedenom djelu Milojice Pantelića, na str. 228, iznosi se broj od oko 2.500 ustaša, sa još jednim bataljonom ustaške milicije. Drago Karasijević i Mladen Vukosavljević u knjizi 53. NOV srednjobosanska divizija, na str. 190, navode daje na tom prostoru bilo oko 11.000 ustaša i oko 1.500 četnika. Štab 27. divizije je u svom izvještaju Štabu 3. korpusa od 7. maja 1945. (Zbornik IV, knj. 34, dok. 154, str. 856) naveo da se na tom prostoru nalazi 3.500-4.000 ustaša. Zadnji podatak je najrealniji, jer je broj približan neprijateljskim gubicima u toj operaciji.

Jedinice 25. divizije započele su borbu sa ustašama 19. aprila. One su uspjele da do 21. aprila izbiju nadomak Save, na odseku Vrbovac-Vinska i time onemogućile povlačenje ustaša desnom obalom Save na zapad. Pošto je 20. aprila oslobođen Slavonski Brod, ustaše nisu mogle da krenu na zapad lijevom obalom Save kuda su se povlačile njemačke i ostale ustaške snage, te su ostale odsječene od ostalih neprijateljskih snaga u trokutu koji čine rijeke Sava i Bosna i planina Vučjak.

Kada je prispjela u Modriču, 23. aprila, u borbu je uvedena i 16. muslimanska brigada 27. divizije. Teške borbe nastavljene su od 25 do 27. aprila sa velikim gubicima na obe strane. Jedinice 25. divizije predale su 28. aprila svoje položaje 16. muslimanskoj brigadi i krenule na zapad, u sastav 2. armije.

Pošto su od 1. do 7. maja jedinice 27. divizije⁶⁸ i Posavsko-trebavskog odreda okružile neprijatelja, vršile su stalne napade na neprijateljska uporišta - Odžak, Vlašku Malu i Mrku Adu, ali je neprijatelj uspijevao da odbije napade i da se na svojim dobro utvrđenim uporištima održi. U ovim napadima pojedine napadne kolone su uspijevale da se kroz međuprostore probiju iza braniočevih položaja, a da njegove otporne tačke opkole, ali ih nisu mogle likvidirati zbog nedostatka teške artiljerije i avijacije.⁶⁹

Sedmog maja stigla je u Brusnicu kao pojačanje 14. brigada 53. divizije sa jednim divizionom artiljerije. Poslije priprema, 9. maja u 3 sata ujutro, otpočeo je napad na cijelom frontu u kojem su učestvovala 16. i 19. brigada 27. divizije,

⁶⁸ Dvadeset sedma istočnobosanska divizija imala je tada u svom sastavu 16. muslimansku, 19. birčansku i 20. romanijsku brigadu. Štab divizije su sačinjavali: Miloš Zekić, komandant; Zarije Škerović, politički komesar; Asim Hodžić, pomoćnik političkog komesara i Jakob Vodušek, načelnik štaba. U štabovima brigada bili su:

- U Šesnaestoj - Spaso Mičić komandant, a poslije njegovog ranjavanja Omer Dedić; Čamil Kazazović, politički komesar; Ahmet Đonlagić, pomoćnik komesara i Selim Zelinčević, načelnik štaba;

- U Devetnaestoj - Ratko Jovičić, komandant; Nikola Andrić, politički komesar; Pero Jovičić, pomoćnik komesara i Živko Gajić, načelnik štaba;

- U Dvadesetoj - Radimir Šćepanović, komandant; Košta Banjac, politički komesar; Ratko Altarać, pomoćnik komesara i Momir Koprivica, zamjenik komandanta, dok je mjesto načelnika štaba bilo upražnjeno.

⁶⁹ Drago Karasijević, Operacija Vlaška Mala, Vojnoistorijski glasnik br. 2/67, str. 275.

14. brigada 53. divizije i jedan divizion artiljerije, Posavsko-trebavski odred i dijelovi 20. brigade bili su u rezervi i sprečavali eventualno prebacivanje neprijatelja preko rijeke Bosne. Napad je trajao 9 sati. Jedinice JA su se uspjele ukliniti do Dubice i blokirati Vlašku Malu i Odžak, ali pošto je neprijatelj u borbu ubacio svoje jake rezerve, jedinice JA bile su prinuđene da se povuku na polazne položaje.

Od 9. do 15. maja jedinice JA su djelstvovale sa svojih položaja prema neprijateljskim uporištima. Svaki njihov napad je uzvraćen neprijateljskim protivnapadom. U borbama koje su vođene od 1. do 15. maja neprijatelj je imao 243 poginula i 404 ranjena, a gubici jedinica 27. divizije su iznosili 114 mrtvih, 222 ranjena i 27 nestalih.⁷⁰

Iako je kapitulirala fašistička Njemačka i sa njom kvislinška NDH, ustaška grupa se još borila.

Uvidjevši da raspoloživim snagama i sredstvima, bez velikih gubitaka, ne može likvidirati neprijateljska uporišta, Štab 27. divizije je zatražio od Štaba 3. korpusa podršku avijacije i tenkova. Izvršen je novi raspored jedinica i u borbu su uvedene nove jedinice.

- Jedan bataljon Hrvatske divizije KNOJ-a zaposjeo je desnu obalu Save od sela Svilaj do ušća rijeke Bosne u Savu.

- Četrnaesta brigada 53. srednjobosanske divizije raspoređena je na liniju Lipik-Svilaj-Vrbovac.

- Šesnaesta muslimanska brigada, ojačana jednim bataljonom Posavsko-trebavskog odreda, napadala je neprijatelja na liniji Srnave-Potočani-Duge Njive.

- Dvadeseta romanijska brigada je rasporedila jedan bataljon južno od Mrke ade, a jedan na desnoj obali rijeke Bosne od skele ispod Modriče do Mrke ade.

- Devetnaesta brčanska brigada napadala je sa linije k. 101-s. Srnava.

Posavsko-trebavski odred (bez jednog bataljona) zauzeo je položaj od Mrke ade do Bosanskog Šamca, sa zadatkom da spreči proboj neprijatelja preko rijeke Bosne.⁷¹

⁷⁰ Izvještaj Štaba 27. divizije od 20. 5. 1945. (Zbornik, IV, knj. 34, dok. 330, str. 925-928).

⁷¹ Ahmet Džonlagić - Čamil Kazarović, Borbeni put 16. muslimanske brigade, str. 286-287.

Od 15. do 22. maja vršeni su svakodnevni napadi, a 22. maja avijacija je sa sedam aviona bombardovala neprijateljska uporišta. Slijedeća dva dana, 23. i 24. maja, artiljerija i avijacija su od zore do mraka žestoko bombardovale neprijateljske položaje. Sva neprijateljska uporišta su razorena, te je kod protivnika nastupila opšta dezorganizacija.

Dvadeset četvrtog maja u 23 časa 19. i 20. brigada 27. divizije koncentričnim napadom, poslije dvočasovne borbe, zauzimaju Odžak, a sutradan 25. maja, u 4 časa, izvršen je opšti napad svim snagama. Jedinice 53. divizije prodiru duž desne obale Save do Pruda, koji iznenadnim udarom likvidiraju i produžavaju ka Dubici. Šesnaesta brigada 27. divizije napala je najjače uporište - Vlašku Malu sa tri pravca. Njoj su sadejstvovali, dijelom snaga, 19. bričanska brigada i jedan bataljon Posavsko-trebavskog odreda. Dvadeseta romanijska brigada i Posavsko-trebavski odred su u toku noći forsirali Bosnu i napali na neprijateljske položaje duž lijeve obale Bosne, sadejstvujući u likvidiranju neprijatelja u Dubici. Ustaše koje su se povlačile iz Odžaka i Vlaške Male pokušale su da se probiju preko položaja 16. muslimanske brigade, preko Krčevina prema Vučjaku. Snažnim protivnapadom bataljona 16. brigade odbačeni su nazad. Nastupilo je rasulo kod ustaša, pa su jedinice 16. brigade prešle u gonjenje. Bježeći ispred 16. brigade, ustaše su naletjele na dijelove 14. i 19. brigade.⁷²

Nakon žestoke tročasovne borbe neprijatelj je razbijen i stalna neprijateljska uporišta su zaposjednuta. Slijedeća dva dana, 26. i 27. maja, nastavljeno je čišćenje terena od neprijateljskih grupa. U ovoj operaciji ustaše su potučene. Poginulo je 3.401, a zarobljeno je 745 ustaša.⁷³ Manji broj ustaša se po grupicama izvukao iz obruča.

Poslije učešća u operaciji protiv ustaške grupacije kod Odžaka, Posavsko-trebavski odred je 28. maja, poslije održanog mitinga u Bosanskom Šamcu, na kojem je govorio Ivan Bumbulović, krenuo u tri kolone prema Tuzli. U dogovoru sa partijskim rukovodstvima i organima narodne vlasti je-

⁷² Isto, str. 290.

⁷³ Drago Karasijević, n.d., str. 284.

dan broj starješina iz Odreda je ostao na terenu i preuzeo dužnosti u oslobođenim gradovima Posavine i Trebave. Došavši u Tuzlu, Posavsko-trebavski odred je rasformiran, a njegovo ljudstvo i starješine su popunili čete i bataljone 2. brigade 3. divizije KNOJ-a, koja je imala zadatak da iskorišteni ostatke ustaških, četničkih i zelenokadrovskih bandi koje su se krile po šumama i zemunicama sjevernog dijela istočne Bosne.⁷⁴ Oni će u naredne 2 godine nastaviti borbu sa istim neprijateljem, protiv kojeg su se borili u toku rata. Jedan broj boraca daće u toj borbi i svoj život, a među njima i posljednji komandant odreda-Cvijetin Vasić, kojeg će kao ranjenika ubiti četnički banditi u brčanskoj bolnici 1946. godine.

VOJNO-POLITICKI ZNAČAJ POSAVSKO-TREBAVSKOG NOP ODREDA

Veliki uspjeh jedinica NOV i POJ i vrlo povoljna politička situacija u sjevernoistočnoj Bosni, u ljeto 1943. godine, bili su bitni činioci za donošenje odluke o formiranju Posavskog i Trebavskog NOP odreda.

Stvaranje partizanskih odreda u Posavini i na Trebavi je jedan od glavnih rezultata dugotrajnog i teškoćama ispunjenog političkog djelovanja aktivista NOP-a - članova KPJ i SKOJ-a - koji su upornim političkim radom pridobili i privukli na stranu NOP-a omladinu i veći dio ostalog stanovništva ovog kraja. Tako su stvorili preduslove da, po dolasku većih jedinica NOV u Posavinu i na Trebavu, u bataljone 6. 15. i 16. brigade stupe stotine novih boraca i formiraju se dva nova partizanska odreda.

Posavsko-trebavski odred je, na svom borbenom putu dugom oko 20 mjeseci, prošao kroz tri faze u svom razvoju.

U prvo vrijeme Posavski i Trebavski odredi su bili samostalne jedinice i vršile svoje odredske funkcije - branili i širili slobodnu teritoriju Posavine i Trebave i obezbjeđivali djelatnost partizanske pozadine.

⁷⁴ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1745, f. 6, reg. br. 42.

U drugoj fazi razvoja, poslije spajanja, odred je vojnički i politički sazrio da preraste u veću jedinicu - brigadu. Odluka nije mogla biti realizovana, zbog ofanzive jakih neprijateljskih snaga na slobodnu teritoriju Posavine i Trebave. Prelaskom u centralnu Bosnu i dužim zadržavanjem na drugoj teritoriji, nije više bilo potrebno da odred ima nekoliko stotina boraca u svom sastavu. Zbog toga je donijeta odluka da kompletni bataljoni pređu u 18. hrvatsku brigadu i da se odred svede na takvo brojno stanje koje će služiti kao jezgro za popunu, kada se vrati na svoju teritoriju.

Treća faza razvitka nastaje dolaskom odreda u Srebrenik, u neposrednu blizinu svoje teritorije. Iz Srebrenika sada počinju akcije odreda prema matičnoj teritoriji - Posavini i Trebavi.

Svoje brojno stanje i organizacionu strukturu, odred je mijenjao, zavisno od vojno-političke situacije u Posavini i na Trebavi, u pojedinim periodima. Od 4800 boraca NOV i POJ, koliko je dala Trebava i Posavina, oko 2000 je prošlo kroz Posavsko-trebavski odred. Crpeći uvijek nove snage iz naroda, odred je živio i rastao. Iz svog sastava je uputio za popunu drugih jedinica preko 1000 boraca. Pred kraj rata imao je oko 1000 boraca. Odred je bio prva jedinica za mnoge Posavce i Trebavce u kojoj su oni sticali prva borbena iskustva, kalili se u mnogim akcijama i izrastali u dobre borce, vješte komandire, komandante i vrijedne političke komesare.

U jedinicama odreda djelovali su mnogi komunisti i skojevci koji su svojim primjerom u borbi, političkim radom među borcima i narodom, visokim moralom i zalaganjem dali veliki doprinos snaženju odreda, narastanju uticaja NOP-a i širenju ideje bratstva i jedinstva.

Odred je bio sastavljen od običnih ljudi iz naroda, koji su poticali iz svih sela i gradova Trebave i Posavine. U njegovim redovima su se zajedno borili Srbi, Muslimani i Hrvati, stvarajući uslove za bolji, ravnopravan i slobodan život u zajedničkoj postojbini Bosni i Hercegovini.

Na svom borbenom putu odred je izvršio razne zadatke. Učestvovao je u operacijama većih jedinica, zatvarao opera-

cijske pravce i spriječavao prodore neprijateljskih jedinica na slobodnu teritoriju. Bio je pod operativnom komandom 7 štabova divizije i 12 štabova brigada, ali je često vršio i samostalna borbena dejstva. Izvodio je mnoge napade na neprijateljska uporišta i kolone, pravio zasjede na pravcima kretanja neprijateljskih jedinica, vršio diverzije na putevima, mostovima i željezničkim prugama, išao u izviđačke akcije, vršio garnizonu službu, sadejstvovao drugim jedinicama u napadu i odbrani, gonio, hvatao i razoružavao pripadnike odmetničkih bandi. Djejtva je izvodio danju i noću, po svim meteorološkim uslovima.

Odred se nalazio i u teškim situacijama, osobito u prvim mjesecima svog postojanja. Bilo je i odlaženja iz njegovih redova, ali je čvrsto odredsko jezgro našlo uvijek načina da to stanje brzo prebrodi i odred učini još jačim i borbenijim.

Kao teritorijalna jedinica neprekidno je vršio politički uticaj u rejonu svog dejstva. Dao je znatan doprinos u sprovođenju linije KPJ na mobilizaciji svih snaga za pobjedu nad okupatorom i domaćim izdajnicima. Unosio je patriotizam u redove omladine i ostalog stanovništva.

Odred je obezbjeđivao rad društveno-političkih organizacija i sam pomagao da se na terenu stvaraju narodnooslobodilački odbori i organizacije KPJ, SKOJ-a, USAOJ-a, AFŽ i NOF-a. Obezbjeđivao je rad vojnopozadinskih organa i učestvovao u prikupljanju sredstava za partizanske bolnice i stanovništvo ratom opustošenih krajeva.

Društveno-političke organizacije sa terena znatno su doprinijele da odred uspješno vrši svoje funkcije. U prvim mjesecima postojanja odreda, one su u njegove čete uputile mnoge članove Partije i SKOJ-a koji su pomogli da Odred postane čvrsta borbena jedinica. Okružni komiteti KPJ i SKOJ-a za Posavinu i Trebavu, sreski i opštinski komiteti, ćelije i aktivni KPJ i SKOJ-a, narodnooslobodilački odbori i organizacije AFŽ su u svakoj prilici nastojali da pruže pomoć. To jedinstvo fronta i pozadine bilo je zaloga uspjeha i pobjede nad znatno nadmoćnijim neprijateljem i dovelo je slobodu u sela i gradove Trebave i Posavine.